

Eső Péter:

Egy felhívásról ⁺

Tavasszal számos neves közgazdász részvételével aláírásgyűjtés indult a közgazdaságtan sokféleségének és szabadságának védelmére. A felhívások sorsa: egy az írás, ezer az olvasata. Ez nem meglepő, hiszen a szöveg jelentése az, amit olvasója ért, s nem amit írója gondol. Hiba akkor következik be, amikor az olvasó azt képzei, hogy a szöveg alkotója is csak azt a gondolatmenetet követheti, amit ő (kirekesztőleg). Egy, a szövegben szereplő kifejezések sajátos értelmezésén alapuló, és az előző mondat értelmében hibás interpretáció Trautmann László: Egy felhívásról (Fordulat, 1992. nyár) írása. Az alábbiakban először Trautmann László félreértését – vagyis, hogy a szöveg nem feltétlenül jelenti azt megírói, más olvasói, esetleges aláírói számára, amit az ő számára – szeretném eloszlatni egy, az övétől eltérő értelmezéssel, amely szigorúbban támaszkodik a konkrét szövegre.

A (köz)gazdaságtan szó jelentése a felhívás szövegének nyelvén és magyarul is kettős: egyszerre jelenti a gazdaságban végbemenő folyamatokkal foglalkozó rendszerezett eszmék összességét, valamint egy módszert: a szűkös erőforrások racionális elosztásának magyarázó elvét. A két fogalom részleges átfedéseit néhány példán mutatom be (zárójelben az irányzat neves képviselőjével):

Az utóbbi értelemben vett közgazdaságtan, a "közgazdasági megközelítés" modellezési eljárása alkalmazható más tudományok által vizsgált problémákra is: politológia (J. Stigler, S. Peltzman), szociológia (G. Becker, A. Banarjee), etika (K. Arrow, A. Sen), szervezetelmélet (D. Kreps, J. Tirole), pszichológia (G. Akerlof), történettudomány (J. Hirshleifer), biológia (M. Friedman). Másfelől az első értelemben vett közgazdaságtudományban is elképzelhető sokféle megközelítés: pszichológiai (H. Simon), etikai (A. Lindbeck), jogi (R. Coase), evolúciós (R. Nelson) és természetesen a második értelemben vett közgazdasági is. Azaz például egy (első értelemben vett) közgazdasági jelenség modellezésénél kiindulhatunk a (második értelemben vett) közgazdasági megközelítés sugallta racionális emberképtől eltérő pszichológiai, etikai feltevésekből is.

A felhívás a következőt állítja: "A közgazdászok ma kötelezővé teszik egy monopolista módszer és alapfeltevések használatát", ami ezek ismeretében minden bizonnyal arra utal, hogy az oktatásban és a folyóiratokban jelentőségénél nagyobb terepet kap a közgazdaságtani

⁺ A cikk hozzászólás ahhoz a vitához, melynek apropója – többek között – a Fordulat idei nyári számában is megjelent felhívás. A vitát Trautmann Lászlónak a cikke nyitotta meg. Örömmel vettük Eső Péternek, mint egy nem TEK-tagnak, sőt, mint egy másik szakkollégium (Rajk) tagjának az írását, és annak természetesen teljes terjedelmében helyt adtunk. A vitái itt még nem tekintjük (nem tekinthetjük) lezártnak, várjuk a további véleményeket. (A szerk.)

megközelítés a fent említett egyéb megközelítések kárára. A szövegnek ez az értelmezés lényegesen különbözik Trautmann László interpretációjától.

Trautmann László olvasata szerint ugyanis a szöveg "a matematikai közgazdaságtannal szembeni harcra" szólít fel a verbális közgazdaságtan védelmében. A matematikai közgazdaságtant – helyesen – nem azonosítja a közgazdasági megközelítéssel, hiszen matematikai fogalmakkal minden, az arisztotelészi kétértékű logika szerint konzisztens gazdaságtani elmélet, így többek között a pszichológia, etikai evolúciós közgazdaságtan is kifejthető, s a citált szerzők vagy követőik erre törekednek is. A matematika alkalmazása egy elmélet felállításakor formális logikai szigorot eredményez, az előfeltevéseket, illetve az elméletalkotó megközelítését, metodológiai alapállását (melyeknek pluralizmusát a Felhívás hirdeti) nem változtatja meg, csupán explicitté teszi. Ez a Felhívásban szöveg szerint is megtalálható: "Nem hisszük, hogy a pluralizmus aláásná a szigor követelményét". A Felhívás tehát nem a formális logikai szigor ellen buzdít, hanem a nem-közgazdasági megközelítésű gazdaságtannak a szakmai folyóiratokból, a munkaerőpiacról és az oktatásból való száműzetése ellen.

Vita témájaként szolgálhat, hogy milyenek a viszonyok a gazdasági elméletek piacán, mennyire jogos a Felhívás kibocsátóinak félelme a "főáram" monopóliumától. Számunkra, kívülállóak számára valóban úgy tűnik, hogy a "magas tudomány" zárt világ. Persze művelői nem afféle összeesküvők, akik ellen harcba kellene szállni, amúgy világproletárosan vagy csurkába kötött hajjal, csak van egyfajta belépési költség: cirka két áttanult évtized. Mivel a szellemi termékek piacán eladók és vevők (tudósok és mondjuk szakfolyóirat-szerkesztők) között információs aszimmetria áll fenn, nem csoda, hogy kell egy ilyen jelzés ("signal") a színvonalas hozzászólók és a kóklerek szétválasztására. Aki nem veszi a fáradságot, hogy megtanulja a közgazdaságtan eddigi eredményeit, bármennyire is világmegváltónak tartja saját elméletét, nem veszik komolyan – hozzá kell tenni, legtöbbször nem alaptalanul. A monopólium tehát kétségtelenül létezik, de – mint a belépési feltételeket teljesítő "bennfentesek", az aláírók többnyire tudhatják – ez jár egyfajta előnnyel. Miért állítják akkor mégis, hogy a javasolt "állami beavatkozás" a monopólium letörésére tudásunk növekedését hozná? Annak alátámasztására, hogy nem ártana a "hátrányos helyzetű" elméletek bizonyos fokú támogatása, a "színesítés", nem bizonyítékokkal, csak analógiával tudok szolgálni. Az evolúciós biológiában közismert a genetikai sodródás jelensége, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy gyenge szelekció mellett génváltozatokban, mutációkban szegény környezetben viszonylag hosszú ideig uralkodó lehet egy evolúciósan nem stabil, azaz a fejlődés számára hosszú távon nem ideális gén. Ha a gazdaságtudományokat mint egy folytonos kulturális evolúció termékeit tekintjük, nyilvánvaló, hogy a "gének" (elméletek) közötti szelekció gyenge, s ekkor az elméletek választékának szélesítése (a "mutációk" támogatása) hosszú távon elősegítheti tudásunk bővülését. Az önmagáért való sokszínűség tehát bizonyos esetekben érték. Az alternatív irányzatok léte a főáram számára többféle közvetlen és közvetett haszonnal jár. Új fogalmakat vezethet be a köztudatba

(pl. puha költségvetési korlát), új problémákra, vizsgálati területekre, ismeretlen jelenségekre hívhatja fel a figyelmet, ami szellemi kihívást, megújulási lehetőséget kínál a hagyományos vonulatnak (pl. a korlátozott racionalitás jelenségeinek magyarázata információs aszimmetriával és stratégiai optimalizációval a 80-as évek elején).

Egy másik kérdés – amellyel kapcsolatban ez alkalommal a szöveg aláírói véleményen szerint nem foglaltak állást, de Trautmann László írásában felmerül –, hogy hol a helye a matematikai közgazdaságtannak az egész közgazdaságtanon belül. Először is tisztázni kell, mi az, aminek a helyét keressük. A közgazdaságtan, mint más természettudományi igényű tudományok, modellek útján írja le a valóság jelenségeit illetve vonatkoztat el azoktól. A matematikai megközelítés csupán abban különbözik a nem-matematikaitól, hogy tömör nemzetközi nyelvet használ a feltevések és a tautológiák leírására: a matematikát. Ebből a következő előnyök származnak: a nyelv egységes, félreérthetetlen, precíz: óriási mennyiségű matematikai tétel segíti a gondolkodás lépéseit: rákényszeríti a szerzőt, hogy önmaga és az olvasó számára is világossá (explicitté) tegye (esetleg kevésbé feltűnő) előfeltevéseit: végül képes kezelni a bonyolult, sokdimenziós problémákat.

E széles körben ismert előnyökkel szemben legtöbbször azt szokás ellenvetésként felhozni, hogy e megközelítés a valóságtól elrugaszkodott. Ez a kritika nem jogos. Hiszen minden elmélet – akár matematikai, akár nem – a valóságnak csupán az általa fontosnak tartott magyarázó tényezőket emeli ki. A matematikai megközelítés nem a valóságtól, hanem a pongyola, hétköznapi gondolkodástól esik távol. Egyébként meglepő, hogy az általam képzett egyetemi oktatóként ismert Trautmann László is osztja a fenti, demagógia határát súrló nézetet: mint írja, a feladat, hogy "... az elvont matematikai modellek világából visszatérjünk a valóságos folyamatokhoz – ami, kilépve a magamra erőltetett stílusból, rizsa. Ehhez képest komoly kritika lehetne a matematikai közgazdaságtannal szemben, hogy nehezen emészthető, előképzettséget igényel: s egyes képviselőivel szemben az, hogy technicista részletkérdésekkel bajlódnak. E problémák azonban még nem váltottak ki felhívást.

Még egy kérdés van hátra: mi közünk lehet a Felhíváshoz nekünk ma itt, kis hazánkban. A főáram uralma még korántsem fenyeget – az említett két évtizednyi tanulás oktatók, tananyag, képzési forma híján teljes egészében Magyarországon, tudomásom szerint, nem oldható meg. Vitatkozhatunk a közgazdaságtan válságáról, korlátairól – csak éppen azt nem vesszük észre, hogy ezeket a korlátokat mi még sajnos nem tapogathattuk ki. Úgy gondolom, hogy a modern közgazdaságtan szellemi kincseihez jó értelemben vett alázattal közeledők számára fontosabb lenne előbb a megismerés lehetőségének megteremtése a Szakkollégiumokban, az Egyetemen. Szidjuk előbb azt, amiről tudjuk, hogy mit szidunk.

Andor László:

A jó, a rossz, és a csúf

Az év egyik legnagyobb világpolitikai drámáját: az Amerikai Egyesült Államok idei elnökválasztását a főszereplők összefoglaló jellemzésén keresztül bemutatni nem példa nélkül álló dolog. Éppen az amerikai sajtó egyszerűsíti gyakran a westernfilmek szintjére távoli országok frakció- és pártharcait, belesűrítve az irányzatok és áramlatok bonyolult világát egy pozitív hősbe, akinek céljaival, jellemével azonosulunk, és egy negatív figurába, akinek bukását kívánjuk. Kifejezetten jogosult azonban e módszert ott alkalmazni, ahol a díszletek maguk kínálják a közvetlen asszociációkat. Sőt, ha megnézzük a csaknem egy évig tartó kampányidőszakot, az előválasztásokat és jelölőgyűléseket, azt találjuk, hogy maga a politikai rendszer egyszerűsíti le minden más ország választási rendszerénél sokkal jobban egy-egy személy elfogadásává vagy elutasításává az amerikai képviseleti demokráciát.

Nos, az idei amerikai elnökválasztás jelenlegi szereposztását vizsgálva nem lehet kétséges: Bill Clinton a jó. Az amerikai társadalomnak kimondhatatlanul szüksége van változásra, és Ross Perot kiesésével kizárólag Arkansas állam kormányzója az, aki a megújulás programját hitelesen képviseli. Amiben az a furcsa, hogy a demokraták a hitelességet nem is elsősorban az új programmal igyekeznek bizonyítani, hanem az eddig főként a republikánusok által kisajátított, konzervatívnak tekintett értékek hirdetésével, mint például a család szerepének fontossága, vagy a költségvetési egyensúly fölötti örökös. Így a centrista Clinton beszédei kezdetben nem is nagyon különböztek a mérsékelt Bush szövegeitől. Ahogy azonban a nyár folyamán Clinton beszédei fokozatosan megteltek tervekkel és javaslatokkal, világossá vált, hogy a patikamérlegesen kiadagolt összetevőkből álló kampány mögött egy markáns gazdaságpolitikai koncepció áll.

E koncepció azokra a munkákra épül, melyekben a Reagan névvel fémjelzett gazdaságpolitika ellentmondásait és következményeit bírálták meg évről évre olyan vezető közgazdászok, mint Lester Thurow, Robert Lekachman vagy Robert Reich. Kifejtették, hogy a gazdaság felvirágzása nem várható pusztán a szabad piactól és az emberi mohóságtól, abban jelentős szerepet kell játszania a menedzser államnak, mégpedig elsősorban a termelő infrastruktúrába és az emberi tőkébe való beruházásokkal, a technológiai fejlődés elősegítésével. E kritikusok bíralták a túlzott hadiipari költségeket, és a költségvetési kiadások meglehetősen puha korlátját, és többnyire támogatták a dolgozók érdekeltiségének tulajdonlásom és a döntésekben való részvételén keresztül történni erősítését. Reich – egyébként Clinton jó barátja és fő gazdasági tanácsadója – legutóbbi könyvében (*A nemzetek munkája*) arra kívánja rádobbnenteni az olvasót, hogy a nemzetgazdaság ma már illúzió, és az új típusú nemzetközi verseny realitásaival Amerikának is szembe kell néznie, mégpedig elsősorban a munkaerő sokkal alaposabb kiképzése által. Clinton szakadatlanul hirdeti a beruházások növelésének szükségességét, bár – nyilván taktikai okokból – mindmáig adós annak tudatosításával, hogy ehhez a belső fogyasztás oly drasztikus csökkentése szükséges, amelyhez nem elegendő a leggazdagabbak adójának felemelése.

A Clinton-Gore demokrata párosban azonban nemcsak a program jelenti a hagyományokkal való szakítást, meg az a tény, hogy mindketten negyvenesek, vagyis

a háború utáni demográfiai hullámhoz tartoznak, hanem az is, hogy mindketten déli államokból jönnek, és mindketten nagy gondot fordítanak arra, hogy elhatárolják magukat a Demokrata párt liberális hagyományaitól. Ez pedig nemcsak egy kampányfugás, nemcsak a középre húzó választási rendszerből következő taktika, hanem jelzője egy korszakhatárnak, a Roosevelttel által kialakított demokrata liberalizmus végének. A Demokrata párt tudomásul vette, hogy a republikánusok visszavitték az Államok társadalmi viszonyait a New Deal előtti kapitalizmusba, s most ők is visszahelyezik súlypontjukat délre, ahol az a tömegtermelés, a gyáripár, a korporatizmus és a jóléti állam kora előtt volt.

Clinton – Carter nyomdokaiba lépve – igyekszik visszatérni a Demokrata párt populista hagyományaihoz. A populizmus fogalmát a hazai politikai szakirodalom a kelleténél sokkal jobban lejáratta. Pedig nincs másról szó, mint hogy a képviselői demokráciákban és tekintélyuralmi rendszerekben elkerülhetetlenül felmerül a vezetők és vezetettek között szükségszerűen kialakuló szakadék áthidalásának igénye. Vagy alulról: a társadalmasítás, a nép általi ellenőrzés igényével (agrármozgalmak, zöldek, alternatívok, dolgozói és lakóhelyi önkormányzatok), vagy fölülről: képmutató szólammal és gesztusokkal (Peron, Thatcher, Reagan – hogy hazai példákat most ne említsünk).

Clinton egyik fő ellentmondását pontosan az okozza, hogy támadja ugyan a republikánusok álszentségét, de ugyanakkor elhatárolja magát Jesse Jacksontól és körétől is, akik a Demokrata pártban a valódi népi kezdeményezések felkarolásán és egyesítésén fáradoznak. Clinton – jelszava szerint – az első helyre akarja tenni az embereket, vagyis programjának a nép inkább tárgya, mintsem alanya. Nem kíván tehát gyökeresen változtatni a politikai rendszeren, nagyobb teret engedve a helyi kezdeményezéseknek, a közvetlen társadalmi részvételnek, amire pedig szükség és lehetőség is volna. Clinton sokat emlegetett üzenetéből épp az hiányzik, ami *Rooseveltnél még megvolt*, vagyis hogy egy új gazdasági program nem valósítható meg új intézmények nélkül, ami jóval többet jelent a költségvetés bevételeinek és kiadásainak átrendezésénél. Egyelőre nem sokan látják, hogy a meghirdetett "új szerződés" vagy "új szövetség" (New Covenant) milyen új típusú kapcsolatot kíván kialakítani vezetők és vezetettek között. De még ha keveset is mozdul el Clinton a jelenleg fennálló állapotoktól, azt legalább jó irányba teszi, és ezért állnak mellé olyan politikusok is (Cuomo, Jackson stb.), akik nála sokkal radikálisabb reformokat szorgalmazznak.

A rossz szerepét jelenetünkben nem kisebb nagyság, mint George Bush játssza. Őt – bár korábban is betöltött sok magas tisztséget, például a CIA igazgatója is volt, – Ronald Reagan alelnökeként ismerte meg a világ. Közismert volt róla, hogy az elnökhöz hasonlóan őt sem kiemelkedő intellektusa és csillogó elméje emelték a magas pozícióba. Annak idején még a Parabola is bemutatta, amikor egy kíméletlen riporternő nekiszégezte a kérdést: "Igaz-e, hogy önnek egy önálló gondolata sincs?" Telt, múlt az idő, s a szürke, száraz, savanyú karrierpolitikusból egy csapásra a szabad világ vezére, majd a kommunizmus legyőzője és az új világrend megteremtője lett. Az eredmény első látásra igen szépnek tűnhet, különösen a 10-12 évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva. Eltűnt a vetélytárs szuperhatalom, a történelem véget ért, a világon semmilyen számottevő politikai erő nem kérdőjelezi meg a liberális demokrácia, a szabad piac és vállalkozás elveit.

E vívmányokat Bush nem győzi hangoztatni, hozzátéve, hogy az eddig elért külpolitikai sikerek után most hasonló belpolitikai babérok várhatók tőle.

Megdöbrentő népszerűtlenségében azonban éppen olyan cselekedetek ütnek vissza, amelyeket évekkorábban Ronald Reagan társaként követett vagy mulasztott el. Mert ketten ígérték meg 12 évvel ezelőtt, hogy a költségvetés hiánya jóval kisebb lesz, mint Carter alatt, hogy a lefaragott szociális kiadások megtérülnek majd a nagyobb gazdasági hatékonyságban, és hogy a gazdagoknak adócsökkentések formájában nyújtott mérhetetlen állami támogatás majd "leszivárog" az alsóbb rétegekhez. Ehelyett ma azt látjuk, hogy a költségvetési hiány többszöröse a korábbinak, az amerikai ipar versenyképessége tovább romlott a többi gazdasági nagyhatalomhoz képest, és 1920 óta először most fordul elő, hogy a társadalom leggazdagabb 1 százaléka magasabb éves jövedelemmel rendelkezik, mint az alsó 90 százalék összesen. Az elmúlt három év során a Reagan-Bush vezérkar csaknem minden tagját kihallgatták már a nicaraguai ellenforradalmárok törvénytelen támogatása ügyében, s a volt színész-elnöktől ismét hallhatók voltak a sajtótájékoztatókról jól ismert válaszok: "Nem tudom... nem emlékszem."

Négy évvel ezelőtti ígétét, mely szerint nem fog bevezetni új adókat, ha elnökké választják, Bush nem volt képes betartani. Környezetvédő elnöknek hirdette magát, de mindent megtett a rioi világkonferencia amúgy is korlátozott lehetőségeinek csökkentéséért, nem is beszélve arról, hogy a jó pontjai közé sorolt Öböl-háború is olyan ökológiai katasztrófát okozott, amit az amerikaiak által mostanában oly hevesen bírált norvég bálnavadászok ezer év alatt sem tudnának előidézni. Gyakran elhangzik, hogy a háború óta a most lezáruló elnöki periódus négy évében mutatta a legalacsonyabb növekedési átlagot az Államok gazdasága. S a bizonyítvány végén ott állnak a los angelesi sajnálatos események, melyek még mindig kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy az elnök valamilyen konkrét programmal előálljon a lepusztulóban lévő nagyvárosok, a színes bőrű kisebbségek, a bevándorlók helyzetének javítására.

Bush csődje annyira nyilvánvaló, hogy július végén a lapok már nemcsak arról értekeztek, hogy Dan Quayle-t kellene dobni az alelnök-jelöltségből (és helyére nevezni Colin Powellt, a hadsereg fekete bőrű vezérkari főnökét, vagy Jack Kemp építésügyi és városfejlesztési minisztert) ahhoz, hogy a republikánusok esélyei megmaradjanak, hanem bizony az is szóba került, hogy Bush lépjen vissza, és helyette a viszonylag népszerű, szakértelméről közismert James Baker külügyminiszter szálljon versenybe a Fehér Ház további birtoklásáért. Ha munkatársai megkérdezik, hogy mivel akar foglalkozni a következő periódusban, az enervált Bush rendszerint azt válaszolja: "Bármivel, ami adódik." A kedvezőtlen, és számára elég váratlan fejlemények hatására egyre nehezebb megőriznie önuralmát. Nemrég egy hadifoglyok hozzátartozói előtt tartott kampánybeszédjét hangos "elég a hazugságokból" bekiabálások szakították meg, mire ő az egyik résztvevőköz fordult: "Meggkérném, hogy fogja be a pofáját és üljön le!" Csoda, ha Bush népszerűségi indexe alulmúlja az, összes eddigi hivatalban levő elnökét, amióta közvélemény-kutatások léteznek?

"Az állam hajója zátonyra futott" – mondta Mario Cuomo, New York állam kormányzója, a júliusi demokrata jelölőgyűlés vezérszónokaként. "A legénység már tudja ezt, és az utasok is tudják. Csak a hajó kapitánya, Bush elnök nem tudja meg." Meg mindazok, akik 1989 nyarán e kapitányt "rég, kedves barátjukként" üdvözölték Budapesten. Máig is talány, és valószínűleg meg sokáig az lesz: hogyan lehetett elhinni a 80-as évek második felében, hogy Reagan, Bush, Thatcher és mások, akik

saját országukban mindent megtettek a jóléti állam felszámolásáért, és megsokszorozták a nélkülözők számát, majd éppen nekünk hozzák el a fellendülést és az életkörülmények javulását. Micsoda cinizmus kellett ennek hirdetéséhez azok részéről, akiknek nemzetközi kitekintésük révén rálátásuk volt a 80-as évek nyugat-európai és amerikai vitáira és társadalmi változásaira. Különösen azok után, hogy a Reagan által meghirdetett új hidegháború nem egyszerűen "a kommunizmust" szorította sarokba: fegyverkezési hajszájával és embargópolitikájával Kelet-Európa – és más szocialista orientációja országok – népeinek egzisztenciáját tette tönkre, gazdasági katasztrófává mélyítve az amúgy is nehezen megoldható modernizációs problémákat. Ezt 25 millió dolláros nagyságrendű adományokkal helyrehozni lehetetlen, az ilyen látszat-kárpótlás csak ideig-óráig tüntethető fel a felszabadult nemzetek hathatós támogatásaként.

De hogy ne legyen annyira szép, szimmetrikus a jó és a rossz párharca, váratlanul megjelent a színen Ross Perot, az önjelölt texasi multimilliomos. Rendkívül határozottan és sokak számára megnyerően lépett fel, kijelentve, hogy korlátlan anyagi lehetőségekkel rendelkezik kampánya finanszírozására, és hogy majd ő rendet csinál az elzúllott Washingtonban. A zűrzavar egyre nagyobb lett, különösen mikor önkéntesek ezrei kezdtek gyülekezni a magát az egyszerű nép jelöltjének beállító, dúsgazdag üzletember zászlaja alá. Megjelent az aggodalom: mi lesz, ha netán Perot avatatlan kezeibe kerül a végrehajtó hatalom, a CIA; a Nemzetbiztonsági Hivatal, az egész szövetségi adminisztráció. Úgy tűnt, hogy először az Államok történetében egy harmadik jelölt (aki ráadásul a majdnem teljes ismeretlenségből lépett elő) komoly esélyekkel rendelkezik a Fehér Ház elnyerésére. Egyre többen kezdtek el gondolkodni azon, hogy a 80-as évek hidegháborúja nemcsak a Szovjetunió történetét zárhatja le, hanem az amerikai birodalmat is alapjaiban rengetheti meg a győzelem, és az érte hozott áldozatok következményei. A "külső fenyegettetés" elmúltával vajon alkalmas-e még a kétszáz éves alkotmány arra, hogy demokratikus viszonyok közt egyben tartsa az egyre heterogénabb, feszültségekkel terhes országot?

A látható szépséghibák és a felsejlő veszélyek ellenére kijelenthető tehát: Ross nem rossz. Viszont rettenetesen csúnya, ahogy tiszavirág életű kampányával visszatükrözte az Államok politikai rendszerének összes betegségét. Kizárólag negatív szavazatukkal, vagyis a kormányzó párttal és a legerősebb alternatívával szemben elégedetlenek szimpátiáját összegyűjtve, saját programja meghirdetése nélkül is népszerűbb volt számos államban, mint a két nagy párt elnökjelöltje. Visszalépése – melyet a demokraták váratlan megújulásával indokolt, – egyáltalán nem jelentette, hogy a Perot-jelenség lekerült volna a napirendről. Sőt, félkész gazdasági programját csak ezután kezdték ismertetni és vitatni, elismerve számos kezdeményezésének célszerűségét és szükségességét.

A köztudatba hirtelen berobbanó figurája a politikai lázmérő szerepét töltötte be. Leolvashatóvá tette, amit csak érezni lehetett: hogy az Államokban sok tízmilliósan vannak, akik nemcsak az éppen érvényesülő politikával elégedetlenek, hanem a politikai rendszer egészével, az egymást időnként felváltó, de másokat szóhoz jutni nem hagyó két párttal, meg Washingtonnal, úgy, ahogy van. 1960 óta a szavazásra jogosultak egyre kisebb aránya vesz részt a választásokon, s bár a Perot-tábor nagy része átáramlott az általuk "második legjobbnak" tekintett Clintonhoz, ez a tendencia valószínűleg idén is folytatódik. Mert, ahogy már Dr. Bubó is megmondta: "attól, hogy a lázmérő eltörött, a beteg állapota még semmit sem javult."

Nagy Husszein Tibor:

A mai magyar agrárhelyzet
(TEK-tábor, Szarvas 1992. augusztus 24.)

Azt hiszem, Nagy Husszein Tibor előadása ékes példája volt annak, hogy nem (csak) a téma teszi a jó előadást. A jelenleg az Agrárszövetség elnöki posztját betöltő gazdasági szakember szellemesen és szemmel láthatóan nagy szakértelemmel fejtette ki nézeteit a kibontakozó illetve a napjainkban már tetőző magyar agrárválságról.

Előadásának bevezetőjében néhány statisztikai adat segítségével bemutatta, hogy a magyar mezőgazdaság az elmúlt évtizedben milyen meghatározó szerepet játszott külgazdasági kapcsolatainkban. (pl. az összexport 25 %-a mezőgazdasági volt). Az agrárágazat exportfüggőségét pedig mi sem bizonyítja jobban, minthogy a megtermelt mezőgazdasági termékek 40 %-a kivitelre került.

Mindezen teljesítmények mellett a 80-as években súlyos gondok is felmerültek az ágazatban. Ezek kisebb részben szervezeti, túlnyomó részben tulajdoni problémaként merültek fel. Utóbbin belül a föld és a működőtöke tulajdonjogának megoldatlansága domborodik ki a legerőteljesebben.

A következőkben az előadó rövid történeti kitekintést adott a második világháború utáni Magyarország földtulajdonjogi szerkezetének változásairól.

1945-ben a "nagy" földosztás (mely mindössze 1,9 millió hektár földet juttatott 632 ezer családnak) egy életképtelen rendszert hozott létre. Az újrakoncentráció azonban torz formában történt meg a negyvenes és az ötvenes évek fordulóján az erőszakos kollektivizálás során. (Azt azonban kiemelte, hogy nálunk szó sem volt a szovjet típusú kolhozosításról, ahol is minden föld az állam tulajdonába ment át és a szövetkezet onnan kapta azt vissza használatra. Magyarországon a tagok magtarthatták tulajdonjogukat a közösbe adott földre.)

Ez a térsz-rendszer az ötvenes évek közepére széthullott és csak az évtized végére illetve a hatvanas évek elejére mondhatjuk azt, hogy "a magyar mezőgazdaság szocialista típusú átszervezése befejeződött". A tagok tulajdonjoga a közösbe adott földre továbbra is megmaradt. Egy 1967-ben meghozott és 1969-ben hatályba lépett törvény azonban megtiltotta a szövetkezetből kilépni szándékozó tag számára, hogy a közösbe adott földjét természetben visszakövetelje, a földterület kb. 5 évi földjáraadéknak megfelelő összegért a szövetkezet tulajdonába került.

Talán furcsa, hogy ezt a szigorító törvényt épp az új gazdasági mechanizmus beindításakor fogadták el. Ennek oka igen prózai: az akkori gazdaságpolitikai vezetés elképzelése szerint az élelmiszerárak alacsonyan tartása (mely az életszínvonal magasságát alapvetően meghatározza) csakis akkor lehetséges, ha a földtulajdon és a földhasználó egybeesik – ellenkező esetben a felmerülő földjáraadék jelentősen megemeli az élelmiszer-előállítás költségeit.

A mai magyar agrárválság kulcsfontosságú jelensége került ezzel megvilágításba. A földtulajdonra jogosultak ill. minden bizonnyal kárpótlási

Samuel Bowles:

A termelési folyamat egy versenygazdaságban: walrasi, neo-hobbes-i és marxi modellek⁺

(Samuel Bowles 1930-ban, New Havenben (Connecticut) született. Közgazdasági Ph.D. fokozatot szerzett a Harvard University-n, 1965-ben. Jelenleg Professor of Economics a University of Massachusetts-en, Amherstben.)

Az utóbbi években növekvő érdeklődést tapasztalunk a cég belső szervezete iránt. Sokan fejtettek ki Ronald Coase (1937) munkáját kiindulópontul véve – a tranzakciós költségek koncepciójára alapozott megállapításokat. Mások – J. R. Commons (1918, 1935) munkásságára építve – kidolgozták a kollektív tárgyalások és a belső munkapiac struktúrájának egy történelmi és intézményi analizisét. Megint mások Marxnak a munka és munkaidő (munka és munkavégző képesség) közötti megkülönböztetésből kiindulva kidolgozták a cégen belüli osztálykonfliktus elemzését.

Az irodalom ezen eltérő részeinek figyelmes olvasása azt sugallja, hogy sok közös vonatkozási pontjuk van. Mindegyik kidomborítja például a termelési folyamat társadalmi és nem-piaci vonatkozásait¹. Vannak azonban fontos különbségek is.

Ebben az esszében kifejtem a marxi modell alapvető mikroökonómiai logikáját, és ezt szembeállítom két alternatív nézettel. Az első az egyszerű walrasi modell, amelyben a termelési folyamatot az input-output kapcsolatok egy sorozata képvisel, amelyet a lehetséges technikák sorából a piac által meghatározott árakra tekintettel a költség-minimalizálás eljárásával választanak ki. A walrasi modell nem nyújt elemzést a cég belső társadalmi szervezetéről.

A modellek második csoportja Coase megtermékenyítő munkájából ered, és itt Armen Alchian és Herold Demsetz (1972), Oliver Williamson (1980), Guillermo Calvo (1979), Edward Lazear (1981) és mások fontos későbbi hozzájárulásai képviselik. A marxi megközelítéshez hasonlóan, és szemben a walrasival, ezek a modellek a cégnek, mint társadalmi szervezetnek jól kidolgozott modelljeit mutatják be. Ezeket a modelleket a neo-hobbesianus

⁺ Megjelent: The American Economic Review, 75. (1985), 16-36. o.

¹ A megközelítések listája nagyon részleges, mivel kimaradnak például a társadalmi normák és gazdasági folyamatok idevágó és érdekes feldolgozásai. Lásd George Akerlof (1980) és Robert Solow (1980).

modelleknek nevezem, mert szerintük a cég belső struktúrájának megértéséhez a kulcs a visszaélés fogalma. A visszaélés – ami ismert még, mint kibúvó vagy potyautazás is – veti fel az őstipikus hobbes-i problémát, hogy miként egyeztethető össze az egyén önérdekű magatartása a kollektív, vagy csoportérdekkel. Továbbá, a modern munkahely hierarchikus szervezetének funkcionális természete szoros hasonlóságot mutat az államnak, mint társadalmilag szükségszerű kényszerforma létezésének az eredeti hobbes-i magyarázatával.²

Ezzel szemben a marxi modell az osztálynak, mint közgazdasági fogalomnak a döntő fontossága mellett elkötelezett. Miközben a marxi modell nem tagadja az egyéni és kollektív racionalitás hobbes-i konfliktusának, mint olyan alapvető társadalmi problémának fontosságát, amely központi szerepet játszik bármely társadalmi rendszer termelési folyamatának megértésében, azokra a problémákra koncentrálnak, amelyek a termelési eszközök tulajdonának és ellenőrzésének struktúrájára vezethetők vissza.³

Ami a marxista és nem-marxista közgazdászok között a vita, az osztály-koncepcióknak nem a társadalmi csoportosulások, intézmények, vagy politikai cselekedetek elemzésében való relevanciáját, hanem az osztálynak, mint közgazdasági fogalomnak a státuszát illetően van. Még a közgazdaságtan birodalmán belül is – a terminológiai különbségeket leszámítva – általános egyetértés van olyan kérdések széles köre jelentőségét illetően, amelyeket a marxista közgazdászok osztálystruktúrájának neveznének. Bármilyen meggyőződésű közgazdász is legyen valaki, kevesen kérdőjeleznék meg az eszközök tulajdon-eloszlásának fontosságát a jövedelem elosztásának, fogyasztási mintáknak vagy a megtakarítás szintjének meghatározásában.

A marxi modell mindazonáltal különbözik abban, hogy állítása szerint a termelési eszközök tulajdonának és ezen tulajdonlás által a termelési folyamat felett lehetővé tett parancsnoklás vizsgálata lényegbe vágó magának a termelési folyamatnak a koherens elemzéséhez, illetve a piaci egyensúly és verseny analíziséhez. Ezért nemcsak makroökonómiai elméletében és a kollektív cselekvés elméletében használja a marxi modell belső lényegénél fogva az osztályfelfogást, hanem mikroökonómiájában is.⁴

² Ily módon például kifejtik, hogy a munkások egy csoportja ésszerűen bérelhetne felügyelőt saját munkatevékenysége ellenőrzésére –ez egy gazdasági analógia volna arra a hobbes-i álláspontra vonatkozóan, amely szerint a természeti állapotokban nem kényszerített polgárok saját érdekükben kötelezik magukat arra, hogy engedelmeskednek az állam előírásainak.

³ Az utolsó előtti szakaszban meg fogom határozni, hogy mit tartok a neo-hobbesianus és a marxi modellek alapvető különbségének. A marxi modell és a Marx által írtak közötti viszonyra különböző lábjegyzetekben utaltunk.

⁴ Ezért szeretnék hangsúlyos kivételt tenni Oskar Lange (1935) azon nézetével, amely szerint a marxi közgazdaságtan sajátossága és ereje intézményi és szociológiai tartalmában van és nem önmagában a mikroökonómiai elméletében.

A marxi mikroökonómia megkülönböztető jellegzetessége a neo-hobbesianus és walrasi megközelítésekhez viszonyítva – mint majd látni fogjuk – mindazonáltal kevésbé kapcsolatos a munkaérték-elmélettel. Elsődlegesen a piaci önkéntes kapcsolatok és a munkahelyi parancsuralmi viszonyok közötti kölcsönhatásra összpontosít. Ezért a marxista közgazdászok szenvedélyesen utasítják el Paul Samuelson azon kijelentését, hogy "egy versenymodellben nem számít, hogy vajon a tőke bérel-e munkát vagy fordítva." (1957, p. 894.)

A marxi modell struktúrája a tőkés termelés elemzésében központi szerepet játszó három előfeltevésre való utalással illusztrálható.

Először: a tőkés (a cégek tulajdonosai vagy képviselőik) általában olyan termelési eljárást fognak választani, amelyik a munkások feletti hatalmuk fenntartása érdekében lemond a termelési hatékonyság javításáról. Ezen okból egy tőkés gazdaságban alkalmazott technológiák éppúgy, mint a technikai változás iránya nem nevezhető a szűkösség problémája hatékony megoldásának, hanem legalább részben osztályérdek kifejeződésének. Ez az állítás alapvető ahhoz a marxi állításhoz, hogy egy társadalom termelőképességét (a "termelőerőket") gátolja (vagy "megbéklyózza") a gazdaság specifikusan tőkés intézményi struktúrája (a "termelés társadalmi viszonyai").

Másodszor: általában a tőkésnek érdekében áll a fizetési skálák olyan strukturálása illetve a termelési folyamat olyan megszervezése, ami erősíti a munkások közötti megosztottságot, akár olyan mértékben is, hogy eltérően kezel olyan munkásokat, akik azonosak termelőképességük szempontjából. Ez a megállapítás központi jelentőségű a belső munkapiac, a szegmentált munkapiacok és a diszkrimináció "oszd meg és uralkodj" interpretálásában.

Harmadszor: a kényszerű munkanélküliségnek a kapitalizmus állandó jellemzőjeként való értelmezése centrális annak intézményi struktúrája és növekedési folyamata felfogásának szempontjából. Egy tőkés gazdaságban a termék- és munkapiacok nem úgy fognak funkcionálni, hogy véget vessenek Marx ismert "munkanélküli tartalékseregé"-nek. Továbbá, még az ilyen irányú közösségi politika is képtelen fenntartani a teljes foglalkoztatást.

A walrasi vagy általánosabban a neoklasszikus hagyományon nevelkedett közgazdászok gyakran azt mondják, hogy ezek az állítások vagy értelmetlenek, vagy pedig a termelés és a verseny radikálisan eltérő modelljén alapulnak. Különösen gyakran gondolják azt, hogy ezek az állítások egy, vagy több előfekvést igényelnek az alábbiak közül: a tőkésnek össze kell játszaniuk kollektív érdekeik megvalósítása érdekében, a tőkés nem maximalizálja a profitot, a termék- és tényezőpiacok nem kompetitívek, vagy

a gazdaságot fontos intézményi merevségek jellemzik, mint például a "ragadós" bérek. Ezen feltételek mellett nem nehéz bemutatni a fentebbi állításokat és ezzel megerősíteni az osztály marxi fogalmának fontosságát.

De – miközben elegendőek – ezek a feltevések, nem szükségesek a marxi közgazdaságtan fenti alapvető állításainak bemutatásához. (Sem nem fontosak Marx saját elméleti írásai szempontjából – tehetné futólag hozzá valaki – melyek általában profitmaximalizáláson alapuló, magas fokon versengő gazdaságot feltételeznek.) A marxi és a walrasi modellek közötti alapvető különbség ily módon nem a piacok struktúrájában vagy a kollektív versus atomisztikus cselekvés koncepciójában, vagy intézményi merevségekben van, hanem magának a termelési folyamatnak az elemzésében, vagy abban, amit a marxisták munkafolyamatnak neveznek.⁵

Ebben az esszében kifejtem a termelési folyamat egy egyszerű modelljét egy versengő tőkés gazdaságban. A termelés ismert két egyenletes walrasi termelési modelljéhez, (termelési függvény és költség-függvény) hozzáadok egy harmadikat, amelyik a termelési folyamaton belüli osztálykonfliktust jelöli. Ezután levezetem a fentebbi három állítást a kibővített modellből. Majd a szorosan kapcsolódó, de egészen különböző neo-hobbes-i termelési folyamat-modellre vonatkozó néhány észrevétellel fejezem be a tanulmányt.

Nem annyira az a szándékom, hogy a technikai változás, a diszkrimináció, vagy a kényszerű munkanélküliség, mint olyanok kifejtését nyújtsam, mint inkább egyetlen koherens mikroökonómiai keretet fejtsék ki, amelyik alkalmas a fenti területek fontos, modern marxista hozzájárulásainak integrálására. Hogy csak néhányat idézzünk: Stephen Marglin (1974), Williamazonick (1982) és Harry Braverman (1974) a technológiáról; Richard Edwards, David Gordon és Michael Reich (1982), Herbert Gintis (1976) és John Roemer (1979) az "oszd meg és uralkodj" stratégiákról; valamint Michael Kalecki (1943), Andrew Glyn és Robert Sutcliffe (1972), Radford Boddy és James Grotty (1975), Richard Goodwin (1967) a munkanélküliségről.

I. A munkaerő munkára készítése

A marxi modell a termelési folyamat három egészen különböző aspektusának elemzéséből áll, szélesesen értelmezve: piaci cserék (önkéntes szerződési vagy szerződészerű interakciókként modellezve), fizikai input-

⁵ Részben a munkafolyamat eltérő kezelésmódja eredményeként, részben más okok miatt a versenyfolyamat marxi és walrasi nézőpontja némiképp eltérő. Mindkettő kifejti a korlátlan belépési lehetőség, a vásárlók és eladók sokaságának fontosságát. A marxisták mindazonáltal általában ármegállapító, nem pedig árelfogadó cégviselkedést tételeznek fel.

output kapcsolatok (amelyek elvben bemutathatók egy megmunkálási termelési függvényként) és a munkások, illetve a munkások és munkaadók közötti társadalmi viszonyok (amelyeket teljesen másképpen modellezzünk).

A marxi megközelítés szempontjából igen fontos a különbség egyrészt a cégek és más tulajdoni egységek közötti, a piaci csere formáját öltő, és azon parancsuralmi viszonyok között, amelyek a cégeken belül alakulnak ki. A piaci arénát, ahol a szerződéses cserék folynak Marx "az ember természetes jogai igazi Édenkertjé"-nek nevezte. Ezzel szemben a cég belső struktúráját – melyet Marx "a termelés rejtett tanyájá"-nak nevezett – (ahogyan később Coase tette) mini-parancsgazdaságként mutatjuk be.⁶

A társadalmi viszonyok e két típusa közötti különbségnek kevés elméleti jelentősége volna természetesen, ha a parancsuralmi viszonyai egyszerűen a termelés technológiai struktúrájának és azoknak a piaci viszonyoknak pusztá hatásai volnának, melyek köze a cég belép. Valójában pontosan ez a logikája Samuelson fentebb idézett megjegyzésének.

De – a marxi modellnek megfelelően – a cégen belüli társadalmi viszonyok hatásait és struktúráját – vajon parancsuralmi-e, kooperáció vagy verseny, stb. – miközben a technológia és a piaci viszonyok befolyásolják, nemcsak hogy visszavezethetjük a termelési folyamat osztálystruktúrájára, hanem ehelyett függenek és ilymódon a modellezés eltérő formáját igénylik. Ezzel szemben a walrasi elmélet tagadja a társadalmi viszonyok külön modellezésének szükségességét a cégen belül, miközben a neo-hobbesianus megközelítés azt állítja, hogy cégnek, mint parancsgazdaságnak a külön modellezése szükséges, de semmi köze nincs az osztálystruktúrához, mert a menedzserek és a munkások közötti hierarchikus kapcsolatok nem tükröznek egyebet, mint a visszaélés univerzális problémájának hatékony megoldását.

A cég társadalmi struktúrája fontossága, ezen társadalmi interakciók külön modellezésének szükségessége és ezek elemzésében az osztálystruktúra központi jelentősége a termelési folyamatnak marxi modellen belüli három jellegzetességére vezethető vissza. Először, az emberben megtestesült munka és így a munkaszolgáltatok nem választhatók el a szolgálatot eladó személyétől. Másodszor, akár technológiai okokból, akár a felügyelet

⁶ Ez a különbség talán a legalapvetőbb a marxi közgazdaságtanban. Marx a következőket írta: "Ha a tőke és a munka közötti cserét tekintjük, akkor azt találjuk, hogy ez két folyamatra válik, amelyik nemcsak formailag, hanem minőségileg is különbözik ... (1) a munkás eladja árúját ... (a munkaerőt) ... amelynek ... mint árúnak ... ára van ... (2) a tőkés magát a munkát kapja meg ... megkapja a munkaerőt, amely fenntartja, megtöbbszörözi a tőkét ... E két folyamat különválása olyan nyilvánvaló, hogy különböző időpontokban valósulhatnak meg és semmi esetre sem kell egybeesniük. Az első – bizonyos mértékig – befejeződik és általában be is fejeződik, mielőtt a másik egyáltalán elkezdődik ... **A tőke és a munka közötti cserében az első aktus egy csere és ez teljesen a közönséges forgalom területén belülre esik; a második egy, a cserétől minőségileg különböző folyamat, és csak tévesen volna egyáltalán bármiféle cserének nevezhető.**" (1973, pp. 274-275.)

gazdasági előnyei miatt, a termelés általában kevésbé költséges, ha eléggé nagyszámú munkás egy helyen együtt végzi. Harmadszor, a termelési folyamat mindig ikertermelés folyamata, mivel a munkás attitűdjei, képességei és hitei átalakulnak a termelési folyamatban, éppoly biztosan, ahogy a nyersanyagok és más javak végtermékké alakulnak a folyamatban. Ezeket a jellegzetességeket rendre munka emberi megtestesülésének, a termelés társadalmi természetének és munkás endogenitásának (vagy ikertermelésének) fogom nevezni.

A termelési folyamat megértéséhez elengedhetetlen kétfajta társadalmi interakció a cégen belül: a munkások közötti viszonyok (verseny, szolidaritás, vagy bármi) és munkások, illetve a munkaadók közötti viszonyok. A felvezetésben a másodikra összpontosítok, a tőke-munka viszonyt két egyén közötti egyszerű, kétoldalú viszonyként ábrázolva. A munkások közötti viszonyokat később vezetjük be.

A munkások és tőkés munkaadók közötti viszonyokat formálisan a tulajdon és a termelési eszközök feletti ellenőrzés strukturálja. Ez ily módon (definíció szerint) osztályviszony. Ami ebből következik: e viszony két jellegzetessége központi jelentőségű lesz. Mindkettő tekinthető axiómának az alábbiakban bemutatandó állításokra vonatkozóan. Először – egészen eltekintve a bérek színvonalától – a munkaadók és a munkások a termelési folyamaton belül érdekkonfliktusban vannak, abban a sajátos értelemben, hogy a munkaadó érdekei (a profittal mérve) azzal a képességgel erősíthetők, hogy kényszerítheti a munkást olyan cselekvésre, amelyet ő egyébként nem választana. Az érdekkonfliktus ezen koncepciója nem jelenti, hogy a munkaadónak és munkásnak nincsenek közös érdekei, vagy hogy ha saját eszközeire volna hagyatva, akkor a munkás azt választaná, hogy egyáltalán nem termelne semmit. Egyszerűen annyit állít, hogy adott jogi és gazdasági kontextuson belül a munkaadó többet is tehet, mint, hogy egyszerűen munkásokat béreljen és hagyja őket úgy dolgozni, ahogyan nekik tetszik. A profit szintje ily módon – legalábbis bizonyos mértékig – a tőkének a munka feletti hatalmától függ.

Miközben ez az érdekkonfliktus kiterjedhet olyan kérdésekre, mint a munkahely biztonsága és kényelme, és az új beruházások összege, típusa és helyszíne, arra fogok összpontosítani, ami az áruként teljesítendő munka mennyiségével kapcsolatos konfliktusból következik, avagy arra, amit a munka intenzitásának nevezhetünk. Ezt gyakran nevezik a munkának a munkaerőből való kikényszerítése feletti konfliktusnak is. Helyesebb lesz, ha a munkának a munkásból való kikényszerítésének nevezzük.

A tőke-munka viszonyának második axiomatikus jellegzetessége az, hogy a tőke által a munka feletti hatalma megerősítése és gyakorlása céljából alkalmazott stratégiai költségesek. A tőke munka feletti hatalmának alapja a

tulajdonosnak azon képessége, hogy a költségeket, azokra a munkásokra hárítsa át, akik a munkaadó kívánságait megtagadják végrehajtani (vagy máskülönben elmulasztják). A liberális kapitalista társadalmakban az egyetlen eszköz, amelynek révén ez a költség áthárítható, az a munkaadónak a foglalkoztatás feltételei feletti ellenőrzése (bér és más feltételek) illetve a foglalkoztatás megszüntetésének lehetősége. Az egyszerűség kedvéért először a munka elvesztésének fenyegetésére koncentrálok.

A munkásnak a munkaadó (explicit vagy implicit) parancsának való szembeszegülése (vagy máskülönben a végre nem hajtása várható költsége) annak valószínűségétől fog függeni, hogy a munkás ellenállása kiderül-e, valamint a munkás munkahelye elvesztésének költségétől. (Tegyük fel pillanatnyilag, hogy bármely munkást, akiről kiderül, hogy a munkaadó várakozásai alatt teljesít elbocsátják; később módosítom ezt a feltevést.) Mivel a munka elvesztésének (a munkás számára való) költsége a bértől fog függeni, a munkahely elvesztésével való fenyegetés erősítése (a bér emelése révén) költséges lesz a munkaadónak. Hasonló módon, a munkaadó nem képes költségek nélkül megtudni, mit csinálnak az egyes munkások minden adott pillanatban, még akkor sem, ha ismeri minden egyes munkás termelőképességét és személyiségjegyeit. Mindazonáltal a munkaadó növelheti a valószínűségét a színvonal alatti munkaintenzitás felderítésének, felügyelő-személyzet és felszerelés alkalmazásával, illetve olyan termelési eljárások használatával, amelyek (mint iker-terméket) információt termelnek az egyéni munkás teljesítményéről. Mindkét módszer – az elvárások alatti munkavégzésnek a munkás számára való megdrágítása – tehát költséges a munkaadó számára.

A termelési folyamat ezen két jellegzetessége – a tőke és munka közötti érdekkonfliktus, és a munkaadói stratégiák költséges volta – alkotják az alapját az alábbi megállapításoknak. Az alapul szolgáló indoklás pontosabbá tehető egy egyszerű modell segítségével.

Tegyük fel, hogy a munka homogén, a foglalkoztatott és a munkanélküli egyébként megkülönböztethetetlen, nincsenek kiválasztási és munkára való betanítási költségek a munkaadó számára, a munkások kockázat-közömbösek és minden piac versengő az össze nem játszó eladók és vásárlók sokasága értelmében.⁷

⁷ Szemben a keresési modellekkel vagy Arthur Okun (1981) áldozat-modelljével (toll-modell – a ford.) felteszem, hogy a munkásoknak komplett információjuk van a munka- és bérfeltételekről az egész gazdaságban, valamint a munkaadók ismerik minden (tényleges és potenciális) alkalmazott tulajdonságait és hogy az Okun-féle, "a munkaadó és a munkavállaló közötti (kölcsonös) kötelek ... amelyek kulcselemei az áldozat-modellnek és amelyek hiányoztak a keresési modelltől" (p. 75), itt szintén hiányoznak. Szemben a szerződés-elmélettel, nemlétezőnek feltételezem a kockázatkerülés problémáját és a reputáció kérdéseit (sem a munkásoknak, sem a tőkésnek nincs memóriájuk.)

Legyen egy cég outputja az inputok színvonalának függvénye.

$$Q = f(X, L), \quad (1)$$

ahol Q egy időszakra jutó kibocsátás-egységek száma X a materiális inputok illetve szolgáltatások vektora és L ugyanezen perióduson belül a munka inputja. Minden inputot és outputot fizikai egységekben mérünk. A munkát ily módon ténylegesen elvégzett munkával mérjük, azaz erőfeszítés-egységekben. Az egyszerűség kedvéért az output árát a cég adottságként elfogadja és eggyel egyenlőnek vesszük.

Miként egészen evidens, az összes eladások és a termelés input-output aspektusának kezelésmódja a modellben hasonló annak neoklasszikus – vagy walrasi – megfelelőjéhez. A különbség akkor jelentkezik, amikor a költségfüggvényt vizsgáljuk. A termelési függvény független változójának – munka-erőfeszítésnek – nincs piaci ára, mert a munkaidő az, nem pedig maga a munka, amit megvásároltak. Ily módon a munka költsége – a munka – nem fejezhető ki a cég költségfüggvényében úgy, hogy a piac által meghatározott óránkénti bér rátáját megszorozzuk a bérbe vett munkaórák számával.⁸ A költségfüggvénynek, a termelésnek és az összes eladásoknak a függvényei azonos mértékegységben való kifejezéséhez egy harmadik egyenlet is szükséges – a munkakikényszerítési függvény – amely a kibérelt munkaóránként végzett munkamennyiséget azon költséges inputok függvényeként mutatja be, amelyeket a munkának a munkásból való kiprélésére használnak.⁹

⁸ Marx (1976) a következőképpen dramatizálta azt a tényt, hogy a munka önmagában nem vásárolható és ily módon nincsen ára: "A polgári társadalom felszínén a munkás bére a munka árának látszik, mint bizonyos mennyiségű pénz, amelyet a munka bizonyos mennyiségéért fizettek ki." (p. 675.). De "nem a munka az, ami naponta szembe találkozik a pénz birtokosával (a tőkessel – S. B.) az áru piacon, hanem a munkás. Amit a munkás elad, az a munkaereje" (p. 677.). Ennek eredményeként "minden nap a ténylegesen eladásra kínált munka összegének megfelelően ugyanaz ... a bér nagyon különböző árait képviselheti a munkának, azaz, nagyon különböző összegeket fizetnek ugyanolyan mennyiségű munkáért" (p. 683.). Marx ezután világossá teszi, hogy egy adott összegű munka költsége változhat a munkanap hosszának kiterjesztésével, vagy a munka intenzitásának növelésén keresztül, minden egyes munkaóra vonatkozásán. E révén "A ... bérek növekedése ily módon meglehet, hogy nem jár együtt a munka árának változásával, vagy akár ez utóbbi esésével is társulhat." (p. 684.) Henry Ford megérthette ezt, amikor detroiti munkásainak napi 5 \$-os hallatlan összeget fizetett. Az, hogy a munka önmaga nem vásárolható meg, régóta ismert a marxi tradíciók kívül is. Gary Becker megfigyelte, hogy "bármelyik kikényszeríthető szerződés legjobb esetben is csak a feladathoz megkövetelt órák számát tudja meghatározni, nem pedig a végrehajtás minőségét." (1962, p. 6.). Ez a tény azonban sehol sem tett szert akkora fontosságra, mint a marxista közgazdászok között.

⁹ Jegyezzük meg, hogy ha a munkaköltségek nem a bérelt munkaóráktól függenének, hanem csakis az elvégzett munka mennyiségétől, vagy ha a bérelt munkaórák és a kifejtett munka-erőfeszítés közötti viszony exogén módon meghatározott volna, vagy ha a munkának a munkásból való kikényszerítése költségmentes volna, akkor a harmadik egyenlet szükségtelen volna. Mindazonáltal, még a nyílt darabbér-fizetés alkalmazása sem változtatja a költségeket függetlenné a bérelt munkaóráktól, hacsak darabbéres munkások nem használhatnak a cég által birtokolt inputokat, és a termelt darabok számának meghatározódása nem igényli az inputok felülvizelését, és ezért költségmentes. Ebben az extrém esetben azonban nincs ok – a konvencionális definíció alapján – arra, hogy a darabbéres munkást a cég részének tekintsük, amely vásárolja outputjukat, mert egyetlen kapcsolat a céggel egy csere. A harmadik egyenlet szükségessége ily módon olyan feltevéseken alapul, amelyek nem különböznek azoktól, amelyeket a Coase-féle hagyományban használnak a cég létezésének megmagyarázására. Az a mód, ahogyan ezt a függvényt kifejtjük – mint majd látjuk –, egészen különbözik a Coase-féle megfelelőjének jellegétől.

A teljes munkainputot, L -t felírhatjuk a kibérelt munkaerő óráinak terméke függvényeként (Lp), és az egy óra alatt teljesített munka összegeként (1^*), avagy: $L=Lp \cdot 1^*$. Az egy óra alatt teljesített munka mennyiségét a munkás határozza meg, reagálva a munkaadó által kiagyalt megszorításokra, más munkák elérhető volta, munkanélküli biztosítás, stb. meglétének adottsága mellett. E pontnál a munkás erőfeszítésének csak azon meghatározói érdemelnek figyelmet, amelyek a munkaadó álláspontjáról eszközöknek tűnnek.

Az óránként teljesített munka mennyisége attól fog függeni, hogy a munkás miként fogja fel a "nem-dolgozni" tevékenység folytatásának költségét, azaz, saját "nem-dolgozni" (vagy munkacsökkentési) szándéka alapján való cselekvése költségeit. Tegyük, hogy a munkás munkáját megszüntetik, ha nem-dolgozni tevékenységét kiderítik; akkor a nem-dolgozni aktivitás folytatásának várt költsége ($E(n)$) két kifejezés szorzata lesz: annak valószínűségéé, hogy a munkás nem-dolgozni stratégiáját a munkaadó észreveszi (p), és az elbocsátás költségeié, ha észreveszik (w^*). Feltesszük, hogy a p -re pozitív hatással vannak a felügyeleti inputok (anyagi és emberi), amelyeket termelő munkaórák kibérlése arányában vásárolják (s), vagy p $p(s)$, és $p(0) > 0$, és $p_s \gg 0$, ha $s > 0$. (Itt és az alábbiakban az indexelt függvények a függvénynek az alsó indexszel jelzett változóra vonatkozó parciális deriváltját jelöli.)

A felügyeleti munka nem lép be az inputoknak outputokká transzformálásába, és az ily módon különbözik a koordinációs munkától, amelyet a termelési függvényben termelő input lévén az L alkotóelemeként mutatunk be. (Itt elvonatkoztatok attól a távolról sem triviális problémától, ami a munka kikényszerítését illeti a felügyelő alkalmazottból. Ezért a felügyeleti munkát, s -t p_s ár mellett megvásárolhatónak mutatom be.) A munkaerő egy órájának költsége: c_{Lp} , ezért $(w + p_s s)$ és egységnyi munkaerőfeszítés költsége; c_1 , vagy amit Marx a munka árának nevezett $(w + p_s s) / 1^*$.

Az elbocsátás pénzköltségét w^* -gal mérjük, ami a felajánlott bér és a munkás által az elbocsátás esetére várt jövedelem különbsége. (Feltételezem az egyszerűség kedvéért, hogy a munkás nem rendelkezik nem-bér jövedelemmel, ha elbocsátják.) Ez utóbbi mérték egyszerűen a w^c súlyozott

átlag, a munkás azon nem-bér jövedelme, amikor elbocsátják és nem alkalmazzák újra (munkánélküli biztosítás, környezettanulmányon alapuló jövedelem-támogatási fizetés, stb.), és \hat{w} , néhány másik munka várható bére, ha az elbocsátott munkás máshol talál alkalmazást. Feltesszük, hogy mindkét bér (w , \hat{w}) meghaladja w^c -t. Ezért feltéve, hogy az időhorizont egy periódus, és j jelöli másik munka találásának valószínűségét (vagy egyenértékű módon a periódus azon részét, amely alatt a munkás munkánélküliségre számít), a várt jövedelem-veszteség, \hat{w}^d a következő lesz:

$$\hat{w}^d = w - [j \hat{w} + (1-j) w^c].$$

Mindezeket a bérmutatókat w^c -t is beleértve – reálegységekben fejezzük ki.¹⁰

Ha feltesszük, hogy minden pillanatban dönt arról a munkás, hogy dolgozzon-e a munkaadó által megkívánt intenzitási szinten, vagy, hogy ne dolgozzon, akkor egy különösen egyszerű modelljét kapjuk a munkás reagálásának, amit a munkaadónak a felügyelet és a jövedelem-veszteség fenyegetése különböző kombinációi közötti választása vált ki. A munka intenzitása, 1^* , ekkor csak a munkában eltöltött idő azon százaléka, amely alatt a munkás ténylegesen dolgozik. Feltételezzük, hogy a munkás megválasztja a kívánatos 1^* -szintet, majd véletlenszerűen megválasztja a munka és nem-munka pillanatokat. Annak valószínűsége, hogy kiderítik, hogy a munkás nem dolgozik, és ezért elbocsátják (p^d), egyenlő annak valószínűségével, hogy bármely pillanatban figyelik (p), szorozva adnak valószínűségével, hogy a munkás abban a pillanatban nem fog dolgozni ($1-1^*$), vagy $p^d = p(1-1^*)$. A munka megtartásának valószínűsége egyszerűen $(1-p^d)$, ha figyelmen kívül hagyjuk az olyan munkaviszony megszűnését, amely nem azért történik meg, mert nem-dolgozáson kapták a munkást. Ezért, mivel $1^*=1$, $p^d = 0$.

Tételezzünk fel az egyszerűség kedvéért egy két-periódusos keretet, amelyben a felvétel csak periódus elején történik, és elbocsátás is csak periódus végén. A munkás időpreferenciájáról feltesszük, hogy zéró. A munkás várt jövedelme a két perióduson keresztül ezért az első periódus (biztosított) bére plusz a második periódusra várt bér, vagy nem-bér jövedelem:

$$\hat{y} = w + (1-p^d)w + p^d [j \hat{w} + (1-j) w^c].$$

¹⁰ Jegyezzük meg, hogy mivel a munkaadó világos módon közvetlenül csak a nominális változókat tudja megállapítani, de egy reálstratégia bevezetésére törekszik, az általános árszínvonal a munkaadó bérmegállapításába be fog lépni, még akkor is, ha hiányzik a szerződésből a létfenntartási költségek változását követő bér. Ezt a kérdést azonban itt nem fogom kifejteni.

Azonos munkásokat és munkaadókat feltételezve ésszerű lesz a munkást úgy bemutatni, mint aki az alternatív bért azonosnak érzékeli a jelenlegi bérével, vagy $w = \hat{w}$, és ezért a várt jövedelem a második periódusban, ha az első periódus végén elbocsátják, $w - w^d$ lesz, és átírva a fenti kifejezést \hat{y} -ra:

$$\hat{y} = 2w - p^d w^d. \quad (2)$$

A munkás két periódusban várt erőfeszítése a jelenlegi munkában kifejtett erőfeszítéséből és a következő munkájában kifejtendő erőfeszítéséből áll – ehhez előbb felbontják a munkaviszonyát, majd újra alkalmazzák. (A munkás teljes informáltsága és ezért semmi tanulnivalója előfeltevése mellett ésszerű azt feltételezni, hogy a munkás választása a munka-erőfeszítést illetően, újraalkalmazása esetén, azonos lesz a munka előtti veszteségválasztással.) Ezért az erőfeszítés várt szintje:

$$1^* = 1^* + (1 - p^d)1^* + p_a j l^* \quad (3)$$

A munkás értékeli a jövedelmet és – legalábbis a határon – a növekvő munkaintenzitást kellemetlennek érzi.¹¹ A kockázat-semleges munkás reakciója a munkaadó stratégiájára az lesz amelyik maximalizálja:

$$\hat{u} = \hat{u}(\hat{y}, \hat{l}^*) \quad (4)$$

azzal, hogy egyenlővé teszi az erőfeszítés várt "határutálatát" (a (3) és (4) egyenletekben) az erőfeszítés növekedésével kapcsolatos jövedelem várt határhasznával (a (2) és (4) egyenletekben).¹²

Mivel a munka növekményére jutó várt határjövedelem-hozam pozitíve fog függeni a \hat{w}^d -től, ezért egészen általános előfeltevések között ki lehet mutatni, hogy a munkás 1^* választása a \hat{w}^d pozitív függvénye lesz.¹³

¹¹ Ez nem követeli meg a munka (vagy erőfeszítés) "határutálatát". Még a határon is élvezheti a munkás a munkafolyamatot, vagy fitymálhatja: ami a fejtegetésünkhöz lényeges, az az a feltevés, hogy a munkás objektív funkciója magában foglal néhány pozitívan értékelt munkán belüli tevékenységet (vagy tétlenséget) amelyek a munka szempontjából pozitív opportunity cost-tal kapcsolatosak.

¹² Azaz egyenlővé téve $\left(\frac{du}{d\hat{y}}\right)\left(\frac{d\hat{y}}{dl^*}\right)$ -ot $\left(\frac{d\hat{u}}{dl^*}\right)\left(\frac{dl^*}{d\hat{l}}\right)$ -gal.

¹³ Feltételezve, hogy meg kell felelnie a munkás hasznosság-maximalizálása másodrendű feltételének, megmutatható, hogy az erőfeszítés a w^d növekvő lesz, mivel $\hat{w}^d > 0$, $e^* < 1$ és $s > 0$. Ez azért van, mert w^d növekedése növeli $\left(\frac{d\hat{u}}{d\hat{y}}\right)\left(\frac{d\hat{y}}{dl^*}\right)$ -t. Ez egyszerűen következik w^d -nek $\frac{d\hat{u}}{d\hat{y}}$ -től való függetlenségéből és abból a tényből, hogy $\frac{d\hat{y}}{de^*} = p^d w^d$. Ezért $\left(\frac{d^2 \hat{y}}{de^* dw^d}\right)$ -nak szintén pozitívnak kell lennie, (mert: $s, \hat{w}^d > 0$). Az

$\left(\frac{d\hat{u}}{d\hat{y}}\right)\left(\frac{d\hat{y}}{de^*}\right)$ az erőfeszítés megnövekedésével kapcsolatos felfelé tolódása szükségképpen az erőfeszítés növekedésével fog együtt járni mindaddig, amíg az erőfeszítés marginális növekedésével együtt járó utálat nem végtelen.

Hasonló okoskodással kimutatható, hogy a munkaintenzitás s pozitív függvénye lesz.

Most már a megvásárolt munkaerő által óránként teljesített munkamennyiséget, l^* -t a következőképpen írhatjuk fel:

$$l^* = h(s, \hat{w}^d). \quad (5)$$

A h függvény – a munka kikényszerítési függvény – összegzi a munkás összes releváns preferenciájának hatását éppúgy, mint a munkás kötelességérzetét, az igazságtalanságot, megsértődést, védekezést, hazafiságot, vagy bármit, ami befolyásolhatja a munkának a munkaerőből való kikényszerítését, megnehezíti, vagy megkönnyíti, vagy befolyásolja a felügyeletnek, illetve a jövedelem-veszteség fenygetésének, mint a cél elérésének eszköze hathatóságát.¹⁴

¹⁴ Mielőtt összehozzuk ezt a három függvényt – termelési, költség- és kikényszerítési függvényeket – a tőkés profitmaximalizáló problémáját formálisan vizsgálva hasznos lehet sokkal tüzetesebben szemügyre venni a kikényszerítési probléma természetét. Vajon ez nem egyszerűen egy másik eset a csúfság [bemon] közgazdaságtanára, amelyben a munkaadónak fizetnie kell valamennyi költséget ahhoz, hogy kitalálja, melyik munkás fog keményen (jól) dolgozni és melyik nem? Míg az eredmények egy része hasonló, nem mindegyik az, és a mechanizmusok egészen különbözőek. A munkaadó számára a probléma nem az, hogy kitalálja, melyik munkás az, hanem, hogy melyik munkás teszi. Ahhoz, hogy láthassuk, hogy ez az az eset, azzal a szélsőséges feltevéssel élünk, hogy a munkaadó zéró költség mellett megtudhatja a munkás képzettségét és azokat a személyiség-jegyekeit, amelyek relevánsak a munkavégzési motivációk és képességek szempontjából, beleértve a munkás (ily módon mindegyik munkás) munka-erőfeszítései tipikus meghatározóinak pontos ismeretét. A munka-erőfeszítés egyik meghatározója a munka elvesztésének fenyegetése és ily módon a felügyelet szintje. A munkaadó – ezen feltevések mellett – pontosan tudja, hogy minden egyes munkás mennyi munkát fog végezni átlagban, ha egyszer a munkaadó megválasztotta a felügyelet és a bér szintjét (adott extern bérek, munkanélküliségi valószínűségek és munkanélküliségi biztosítás mellett). Egy adott pillanatban mindazonáltal a munkaadó nem tudja, mit csinál a munkás, hacsak az adott pillanatban nem figyelik. Valamint, ha nem veszik észre, hogy a munkás nem dolgozik a standardnak megfelelően, nem volna ésszerű a munkaadó részéről elbocsátani őt, mert ez arról győzné meg a többi munkást, hogy a munka elvesztésének valószínűsége nem függ a munka-erőfeszítéstől és ezért csökkentené a felügyeleti input hatékonyságát. Jegyezzük meg, hogy a munkás elbocsátásával a munkaadó nem tüntette el a "rossz munkás"-t annak érdekében, hogy "jobb munkás"-t szerezzen a munkanélküliek piacán, mert minden munkás ugyanolyan. A nem dolgozó munkás elbocsátásának célja az, hogy meggyőzzék a munkásokat arról, hogy a felügyeleti rendszer hatékony, és hogy az elbocsátás az alacsony munka-erőfeszítéssel függ össze. Más szavakkal, elbocsátások nélkül, vagy olyan elbocsátásokkal, amelyeket nem észlelt alacsony munka-erőfeszítésre alapoznak, a h függvény ellentétesen mozdulhat el a munkaadó szempontjából. Szigorúan szólva, tehát a felügyelet költsége egyáltalán nem egy információs költség (vagy legalábbis igencsak különös fajta), mivel a felügyelet befolyásolja az erőfeszítés. növekedését (egy bizonyos tartomány felett) még akkor is, ha a "felügyelő" nem adja tovább az információt a munkaadónak, mindaddig, amíg a munkás azt gondolja, hogy a nem-dolgozni stratégia kiderülésének valószínűsége pozitív függvénye a felügyelet szintjének. De ha a munkaadók pontosan tudják, hogy mennyi munkát fog minden egyes munkás elvégezni, ha egyszer megválasztották a bér és a felügyelet színvonalát, nem volna-e optimális a munkásokat az elvégzett munka szerint fizetni? Meglehet. De ez semmilyen módon nem érintené az alábbi eredményt, mert a cég költségei továbbra is a bérelt munkaórák számától fognak függeni (mert a felügyelet, (s) , a lekötött munkaórákkal arányos, nem pedig az elvégzett munka mennyiségével és, mert a munkások a cég által bérelt inputokat használják). Mindaddig továbbá, amíg a költségek nem függetlenek a bérelt munkaórák számától, a munkaadók nem lesznek közömbösek aziránt, hogy milyen keményen dolgozik minden egyes munkás. (Alább látni fogjuk, hogy a felügyelet-input hiányának határesetek nem lehet optimális. Az természetesen lehetséges, hogy ösztönző fizetések és a felügyelet olyan kombinációit dolgozzák ki, amelyeknek költségei függetlenek a bérelt órák számától. De nagyon is pusztán véletlen volna, ha ez a minta egybeesne az optimális ösztönzési struktúrával, tekintve a munkások adott preferenciáit és más releváns információkat.)

Feltesszük, hogy a munkaadó ismeri minden egyes munkás h függvényét, és mivel minden munkás azonos, ezért lehetővé teszi, hogy a reprezentatív munkás szempontjából folytassuk a fejtegetést. Továbbá, a fenti érvelés alapján, mivel mind s , mind \hat{w}^d pozitív, és $1^* < 1$, h_s és $h_{\hat{w}^d}$ szintén pozitív.¹⁵

Jelölje p_x a nem-munka inputok árvektorát, ekkor a munkaadó számára a probléma most az, hogy maximalizálja az

$$R = f(X, L) - p_x X - (w + p_s s) \cdot Lp \quad -t \quad (6)$$

az

$$L = 1^* Lp = h(s, \hat{w}^d) Lp \quad (7)$$

feltétel mellett, vagy maximalizálja az

$$R = f[X, h(s, \hat{w}^d) Lp] - p_x X - (w + p_s s) Lp \quad -t. \quad (8)$$

Mivel feltételeztük pillanatnyilag, hogy az X nem-munka inputok nem hatnak a munka kikényszerítés folyamatára, a termelési függvény és a kikényszerítési függvény (a (7) és (5) függvények) elkülöníthetők, és a munkaadó maximalizáló problémája egymás után megoldható. A munkaadó számára az első probléma, és amely bennünket itt érdekel az, hogy minimalizálja az elvégzett munka egységének a költségét, avagy

$$\min c_l = (w + p_s s) / h(s, \hat{w}^d) \quad (9)$$

E problémát megoldva, annak megoldása, c_l azután az egységnyi munka költségének fogható fel és belekerül az alkalmazott új maximandjába

$$R = f(X, L) - c_l - p_x X \quad (8')$$

¹⁵ Még formálisabban, mivel a várt jövedelemnek a munkaintenzitásra vonatkozó deriváltja egyszerűen $w^d p_d$, a \hat{w}^d megnövekedésének hatása a munkás optimális erőfeszítési szintjére pozitíve fog függeni az s megfordítva.

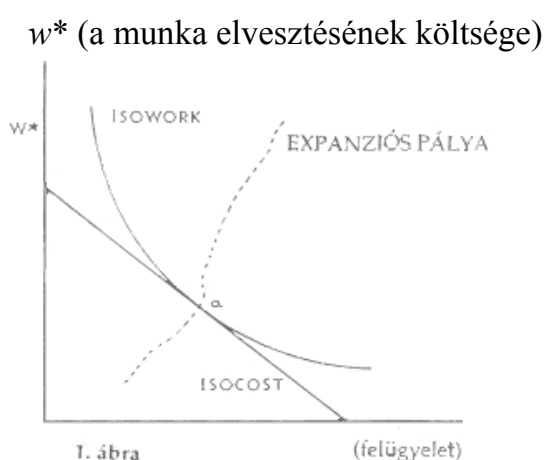
Feltéve, pillanatnyilag egy belső megoldás létezését, és szem előtt tartva, hogy \hat{w}^d egységnyi növekménynek határkölsége definíció szerint egy, a (9) minimalizálása megköveteli, hogy

$$h_{\hat{w}^d} = h(s, \hat{w}^d) / (w + p_s s) = h_s / p_s, \quad (10)$$

avagy a bér-dolláronkénti erőfeszítés-növekmény és felügyeleti költség egyenlő a dolláronkénti határ-erőfeszítés növekményével, akár a bérkölségben, akár felügyeleti költségben. Hasonló módon a profitmaximalizáló munkaadói stratégiának ki kell elégíteni a

$$p_s = h_s / h_{\hat{w}^d} \quad (10')$$

feltételt, azaz a felügyelet árának egyenlőnek kell lennie az elbocsátással járó jövedelemvesztés és az (5) kikényszerítési függvényben szereplő lebukási valószínűség közötti "helyettesítési határrátá"-val.

Mindezt bemutathatjuk grafikusán is az 1. ábra szerint. Az isocost függvény az azonos költséggel járó munkaadói stratégiák mértani helye. Mivel a \hat{w}^d egységnyi növekményének költsége a munkaadó számára definíció szerint az isocost függvény meredeksége, látható módon $-p_s$. Az isowork függvény – az (5) munka kikényszerítési függvényből származtatva – egyike az egyformán hatékony munkaadói stratégiák mértani helyei családjának: az adott számú kibérelt munkaerő-órákból kikényszerített egyenlő munkákat leíró pontok. Meredeksége $-h_s / h_{\hat{w}^d}$. Az expansziós pálya az összes lehetséges profit-maximalizáló stratégia mértani helye, nevezetesen azoké, amelyek kielégítik (10')-et. Egy bizonyos pont az expansziós pályán – mondjuk az **a** pont –, minimalizálja az egységnyi munka költségét és ilymódon a (9) megoldása, és a profit-maximalizáló stratégiát jelenti. (Nem olvasható közvetlenül le az ábráról.)

Most ennek a modellnek a segítségével bemutatom azt a három lényegbevágó állítást, amellyel kezdtem.

II. A munkanélküliek tartalékserege

A kényszerű munkanélküliség többé-kevésbé állandó jelenléte középponti jelentőségű a tőkés társadalom nemcsak marxista kritikája szempontjából, hanem profitelméletének (vagy értéktöbblet-elméletének) alátámasztásában is. Mivel a profit a marxi modellben nem a szűkös inputok hozama, hanem egyszerűen levonás a teljes kibocsátásból, melyet a tőkének a munka feletti hatalma tesz lehetővé, egy komplett marxi modellnek meggyőző magyarázatot kell adnia arra, hogy ez a hatalom miként tartható fenn egy gazdaságilag versengő és politikailag liberális környezetben. A magyarázat alapja az aszimmetria verseny két formája között: verseny a tőkések között a kibocsátásuk eladásában és a verseny a munkások között az alkalmazás keresésében. Mivel a profit nem a szűkös inputok hozama, egy ilyen aszimmetria hiányában nem volna magyarázat arra, hogy a tőkések közötti verseny miért nem csökkenti a profitrátát zéróra.

A szükségszerű aszimmetria a kényszerű munkanélküliség folyamatos létezésén alapul, vagy ahogyan Marx nevezte, a munkanélküliek tartalékseregén.¹⁶ A kényszerű munkanélküliség hatása az, hogy a munkaerőt nem-szűkös erőforrássá változtatja és ezzel képtelenné arra, hogy az egész terméket követelje (az értékcsökkenésen felül) a kompetitív ár- és bérmeghatározódás normál folyamatán keresztül. A rejtély ezután nem az, hogy a profitokat miért nem versenyzik el, hanem egy nem-szűkös input, a munkaerő, miért kap egyáltalán kompetitív honoráriumot. A tőke-munka elosztási konfliktusa ezért úgy látszik a szereplők két olyan csoportja között alakul ki, amelyek közül egyik sem gyakorolja igényét a termékre az általános egyensúly szokásos értelmében kompetitív módon meghatározott szűkösségből eredő hozam alapján.

A marxi megoldás e rejtélyre nem az általános egyensúlyi modell alapjául szolgáló kompetitív előfeltevés elutasítása, hanem egy olyan eltérő elmélet előadása a bérek és az erőfeszítés hosszútávú meghatározódására, amelyben az előző negatív, az utóbbi pedig pozitív változik a munkanélküliség

¹⁶ Marx (1976): "... a relatív többletnépesség (azaz a munkanélküliség – S. B.) ily módon az a háttér, amely mellett a munka kereslete és kínálata végzi a munkáját." p. 792.). És "a munkanélküliség nyomása arra kényszeríti azokat, akiknek van munkájuk, hogy több munkát szolgáltatassanak és ily módon a munka kínálatát bizonyos mértékig függetlenítve a munkások kínálatától. A kereslet és kínálat törvényének mozgása ezen a bázison teljessé teszi a tőke uralmát." (p. 793.)

szintjével.¹⁷ Csak a kényszerű munkanélküliség hat a tőke és a munka alkuerejére; ezért van a kényszerű munkanélküliségnek középponti szerepe a tőkés gazdaság marxi elméletében.

Milyen alapon mutatható be a kényszerű munkanélküliség a tőkés gazdaság általános – nem. pedig átmeneti – jellemzőjeként? A munkanélküliek tartalékseregének endogén fenntartása számos mechanizmussal biztosítható: például végtelenül rugalmas munkakínálat másikkól, vagy a hanyatló hazai nemkapitalista gazdasági rendszerekből, amilyen például a háztartás termelése, vagy lefelé ragadós bérekkel együttjáró gyors strukturális és technikai változások révén.¹⁸ A munkának a munkaerőből kikényszerítésé fenti modellje egy másik lehetőségre mutat rá, olyanra, amelyik konzisztensebb a versengő előfeltételekkel, nevezetesen arra, hogy a munkapiac nem tisztul meg az egyensúlyban. Némileg másként kifejezve, a többlet-kínálat a munkapiacokon nem jelenti a bércsökkenések kompetitív reagálását.

A munkapiaci egyensúlyon olyan bér-, foglalkoztatási- és munka-intenzitási színvonalat értek, melyeket a szereplők egyike sem akar, vagy tud megváltoztatni. A meg nem tisztuló munkapiacok melletti egyensúly megkívánja, hogy a profit-maximalizáló munkaadók a bér és felügyelet olyan csomagját ajánlják, amelynél – a munka-erőfeszítés azon szintjének adott volta mellett, amelyet a felajánlott csomag esetében a munkások választani fognak – a munkás nem közömbös a munka és munkanélküliség közötti választásban. Azaz – természetesen – egyenértékű módon azt is mondhatjuk, hogy egy profitmaximalizáló munkaadó visszautasítaná egy jelenleg munkanélküli olyan ajánlatát, hogy ugyanolyan keményen dolgozik, mint a jelenlegi munkaerő a jelenleginél alacsonyabb bérért. Látni fogjuk, hogy miért fordulhat elő egészen általánosan egy ilyen, a józan észnek ellentmondó eredmény.

Világos most már, hogy egy piacmegtisztító bér azt jelentené, hogy a munka elvesztésének költsége modellünkben zéró, mert, ha a költség nem zéró, akkor a munkás nem lehet közömbös a munka és munkanélküliség közötti választásban. Milyen feltételek mellett profit-maximalizáló stratégia az egyéni munkaadó és egy lehetséges egyensúly számára egy olyan bér–felügyelet csomag, amely a munkás számára közömbössé teszi a munka és a munkanélküliség közötti választást? Vagy – az 1. ábra alapján – eshet-e optimális stratégia a vízszintes tengelyre, ami elbocsátás esetére zéró

¹⁷ E megoldás makroökonómiai és általános egyensúlyi jellemzőivel foglalkozom két másik dolgozatomban (1983 a. b.).

¹⁸ Ha a munkaerő kínálata végtelenül rugalmas egy adott bér mellett, akkor azok, akiket nem alkalmaznak, szigorúan szólva nem nevezhetők kényszerű munkanélkülieknek, mivel nem hajlandók semennyi munkaidő kínálatára alacsonyabb bér mellett.

jövedelem-veszteséget jelez? Mivel $\hat{w}^d \rightarrow 0$ esetén $h_s \rightarrow 0$, és analóg módon $h_{\hat{w}^d} \rightarrow 0$, ha $s \rightarrow 0$, az expanziós pálya minden $p_s > 0$ -ra teljesen s és \hat{w}^d pozitív értékeinek tartományába esik. Mindaddig, amíg a munkaadó valamennyi felügyeleti inputot bérel, a ($\hat{w}^d = 0$) piacmegtisztító bér nem lehet optimális (mert $h_s = 0$ a $\hat{w}^d = 0$ miatt). A felügyelet költségének kritikus szerepét ez világosan mutatja, mert $p_s = 0$ mellett az isocost függvények az 1. ábrán vízszintesek lennének: (ingyen) felügyelet (költségbe kerülő) munkavesztés-fenyegetést helyettesítene és a költségminimum $\hat{w}^d = 0$ -nál alakulna ki, a hagyományos piacmegtisztító egyensúllyal konzisztens eredmény gyanánt.

De mi van az 1. ábra origója által jelzett "nincs jövedelemveszteség, nincs felügyeleti stratégia" esetén? Ahhoz, hogy ez a stratégia optimális legyen, az kellene, hogy s és w minden lehetséges szintjére

$$h(0,0) / w > h(s, \hat{w}^d) / (w + p_s s) \quad (11)$$

legyen a helyzet. Ez esetben a felügyelet és a munka elvesztésének fenyegetése elég kevésbé hatékony, vagy költséges ahhoz, hogy használatukat bármilyen szinten kizárja. De ez azt jelent, hogy – még akkor is, amikor munkaadó számára lehetséges a hatalom gyakorlása a munkás felett – nem profitábilis így tennie. De ez csak akkor lehet igaz, ha nem lenne érdekkonfliktus a munkások és munkaadók között. Ebben az esetben a munkaadó és a munkások csak társadalmilag irreleváns értelemben vannak "érdekkonfliktusban", ahogy a napozók és aszály-sújtotta farmerek vannak érdekkonfliktusban (ha kizárjuk az esőcsinálás lehetőségét).

Ez az eredmény nem függ attól, hogy milyen módon határozódik meg az újrafoglalkoztatás (j) valószínűsége. Tegyük fel egy pillanatra, hogy a kormány elkötelezte magát a teljes foglalkoztatás elérése mellett, akár fiskális, akár monetáris politika révén, vagy egyszerűen minden munkás számára munkát garantálva a kialakult bér mellett. a $j = 1$ esetben a munkaadó akár megállapíthat $\hat{w}^d > 0$ magasabb bért, mint más munkaadók, vagy $\hat{w}^d = 0$ -t állapíthat meg. Ez azonnal látható, ha az elbocsátás költségét átírjuk, mint egyensúlyi feltételt ($w = \hat{w}$ mellett), vagy $\hat{w}^d = (1-j)(w - w^c)$. Az előző paragrafus logikája alapján, utóbbi konzisztens a munkás és a tőkés közötti feltételezett érdekkonfliktussal.

Összegezzük ezeket az eredményeket! Adott pozitív felügyeleti költség és a munkaadó és a munkás között a munka-erőfeszítéssel kapcsolatos érdekkonfliktus mellett a profit-maximalizáló kompetitív munkaadó által kínált bérrel meghaladja a munkás következő legjobb alternatíváját. Ez általában csak akkor lehetséges, ha az újrafoglalkoztatás valószínűsége kisebb, mint egy. Ilymódon a munkapiaci verseny nem tudja megtisztítani a munkapiacot. Ennek megfelelően a piacmegtisztulás – kényszerű

munkanélküliség hiánya – a munkapiaci egyensúlytalanságot von maga után.¹⁹

A piac-megtisztulásnak, mint lehetséges munkapiaci egyensúlynak a kizárásán kívül ennek a modellnek nincsenek közvetlen következményei a munkanélküliség általános szintjére vagy az újrafoglalkoztatás valószínűségére vonatkozóan. De konzisztens mikroökonómiai megalapozást ad Kalecki azon megállapításához, amely szerint a teljes foglalkoztatás fenntartása és a tőkés vállalkozás hosszútávú túlélése inkonzisztens lehet. Valóban, a munkaadók és a munkások közötti érdekkonfliktust adottnak véve, a munkapiac megtisztulása maga után vonja vagy a bérnövekedés eszkalációját, vagy a munka-erőfeszítésnek a munkások által választott szinten. Különösen egy nyitott gazdaságban egyik eredményről sem valószínű, hogy előmozdítaná a teljes foglalkoztatást fenntartani képes beruházási színvonalat (de, hogy végigvigyük ezt a fejtegetés, jóval túl kellene mennünk a dolgozat mikroökonómiai határain).²⁰

Ezeket az eredményeket természetesen módosítani kellene, ha feltennénk a munkaadókról, hogy nincsenek kizáró módon költséges módszerek hatékony szankciók bevezetésére a munkásokkal szemben, még kényszerű munkanélküliség hiányában sem. Az a terjedelem, amelyben ilyen alternatív szankciók megvalósíthatók és hatékonyak, részben empirikus kérdés és itt nem oldhatók meg. Bármilyen legyen is az oka, a "kényszerű munkanélküliség fenyegetése" legtöbb alternatívájának importja nagyon is korlátozottnak tűnik az USA gazdaságában.²¹

¹⁹ Ez az eredmény hasonló ahhoz, amit – némileg különböző modellekkel – Calvo, B. Curtis Eaton és William White (1982), James Malcomson (1981), Hajime Miyazaki (1981), Takashi Negishi (1979), Solow (1980), Carl Shapiro és Joseph Stiglitz (1984) és mások produkáltak. A fentiek közül mindegyikben a ténylegesen elvégzett munka közvetlenül, vagy közvetve a béraráta pozitív függvénye. Miyazaki a munkás más munkásokkal szembeni potyázására összpontosít egy munkacsoporton belül. Eaton és White a "bizalmi munká"-ra fókuszál. Malcomson "az egyének legalább hét típusát" tételezi fel "különböző termelékenységekkel, akik nem különböztethetők meg tökéletesen munka közbeni megfigyeléssel" (p. 865.). Negishi és Solow mindketten a munkás moráljára és "dac"-ára (Negishi, p. 144.) alapozzák modelljeiket. Az én modellemhez szellemében közelebb áll (habár felügyeleti alkotóelem nélkül) Calvo, aki mindazonáltal – miközben bemutatja a meg nem tisztító egyensúly lehetőségét – a (6) minimalizálásával analóg problémára tételez fel belső megoldást, ezen feltevés révén tüntetve el a piac-megtisztító egyensúlyt.

²⁰ Ezt az érvelést 1981-es és 1983 a,b dolgozataimban fejtettem ki. Lásd még Grintis és Tsuneo Ishikawa (1983).

²¹ Ha a munkások azonnal tudnának találni alternatív foglalkoztatást, azonban a munka megváltoztatásával jelentős költségeit viselnék e megváltoztatásnak – akár költözködési költségek, akár képzési költségek, amelyeket nem az új munkaadó visel, foglalkoztatási kötvény vagy munkába lépési díjak, melyek megerősítettek a munka elvesztéseken, a kormány által a "vándormadarakra" kivetett adó vagy más eszközök formájában, vagy ha a nem-dolgozási tevékenységet végzőre büntetőeljárás során bírságot, vagy börtönbüntetést szabnának ki – a teljes foglalkoztatás elérése elméleti alapon nem zárható ki. Miközben a lehetséges helyettesítők (vagy kiegészítők) a munkanélküliség fenyegetésére ilymódon elképzelhetők, tényleges, vagy potenciális relevanciájuk a munkások munkára fogásában kérdéses lehet. Először a munkanélküliség fenyegetésének helyettesítéséhez a kényszerű költségek szükségképpen magasak, jelentősen több mint az ésszerű költözködési és képzési költségek, és meghaladja azt, amit a legtöbb munkás képes hirtelen kölcsönvenni foglalkoztatási kötvény megfizetésére. Juliet Schor és én (1983) úgy becsültük, hogy például 1983-ban a munkahely elvesztése költségének középértéke (durván a \hat{w}^d adózás utáni becslése) körülbelül egy teljes munkaidőben foglalkoztatott termelő munkás évi adózás utáni jövedelme középértékének a fele volt. (Ez egy alulbecslés, mert elvonatkoztat a munkában való szenioritás elvesztésének költségétől.) Továbbá a munka elvesztése várt költségeinek az egyes egyének közötti varianciája egészen nagy lehet, a munkanélküliség tartamának nagy varianciája miatt, ezzel azt sugallva, hogy, ha el akarjuk vetni azt a nem realisztikus feltevést, hogy a munkások kockázat-semlegesek, a munkahely elvesztése költségével egyenértékű bizonyosság

III. Tőkés technológia

A tőkés társadalom marxi bírálataiban központi helyet foglal el az a gondolat, hogy a kompetitív profithajszá megköveteli a munkaadóktól, hogy úgy szervezzék a termelési folyamatot, hogy az fenntartsa hatalmukat a munkások felett és az unalom, a felaprózódás és a munka más nemkívánatos aspektusainak legalább bizonyos része ennek a ténynek tudható be és nem a technikai racionalitás követelményeinek. E nézet szerint a termelés kialakult szervezete – beleértve az alkalmazott technológiákat – nem származtatható egyedül az exogén módon adott technológiai lehetőségek és a munkás, illetve a fogyasztó áruval, szabadidővel és különféle munkakörnyezettel kapcsolatos preferenciáinak interakciójából, hanem az a tőke osztályérdekét éppúgy tükrözi. Ezért a "tőkés technológia" kifejezés.

Azt sugallni, hogy a technológia osztálykonfliktus eszköze lehet, természetesen nem jelenti azt, hogy a munkaadók a költség-minimalizálás követelményeinek tekintetbe vétele nélkül válogathatnak a technológiák között. Azt sem igényli, hogy a tőkés termelési módszereik megválasztásában, vagy jövőbeni technológiák kifejlesztésében összejárjanak. Ehelyett a tőkés technológia fogalma azon az előfeltevésen alapul, hogy a kompetitív munkaadó költség-minimalizálása a profitábilis, de

jelentősen nagyobb lehet, mint Schor és az én becslésem. A munkanélküliség társadalmi és pszichológiai költségeinek figyelembe vétele – még a szabadidő élvezetének gavalléros beszámításával is – tovább növelné a munka elvesztése költségének becsült értékét. Másodszor, ezen alternatív szankcióknak a munkaadók, vagy a kormány általi bevezetése a kikényszerítés magán- vagy társadalmi költségeit jelentené, vagy egyéb jóléti veszteségeket melyek elég nagyok ahhoz, hogy meggátolja alkalmazásukat. Harmadszor, némely, máskülönből ígértes, a munkanélküliségi fenyegetésen kívüli módszer a munka-erőfeszítés kicsalogatására társadalmilag elfogadhatatlannak tekinthető, vagy politikailag megvalósíthatatlannak. Még, ha feltételezzük is, hogy a hatékony alternatív szankciók megvalósíthatók lennének, ez csak módosítaná, de nem tüntetné el az én megoldásomat, hacsak ezek az alternatívák nem volnának olyan költség-hatékonyak, hogy teljesen elhomályosítsa azt a kibúvót, hogy a munkásoknak többet fizetnek, mint a kínálati árukat.

nem hatékony technológia választását jelenti, még az összejátszásból, externáliákból, kitágított időhorizontból és hasonlókból keletkező piaci kudarcok hiányában is.

Azt fogjuk állítani, hogy a tőkés nem-hatékony technológiát fog választani, amikor létezik másik olyan termelési eljárás is, amelyik egységnyi kibocsátásra vonatkozóan kevesebbet használ legalább az egyik inputból és egyikből sem többet. A tőkés-technológia koncepciójának logikája az, hogy egy a fenti értelemben nem-hatékony technológia lehet nem kevésbé költségminimalizáló, ha lehetővé teszi, hogy a tőkés valamelyik input költségeit csökkentse. A marxi modellben ez azért lehetséges, mert a cég nem árelfogadó a munka ára tekintetében, hanem eltérítheti ezt a költséget a különböző munka-kikényszerítési stratégiák révén. Legnyilvánvalóbb ilyen eset a gépi ütemezésű termelés alkalmazása a munka intenzitásának növelése eszközeként.²² Ez esetben a költség nem csak azzal csökkenthető, hogy ugyanannyi inputtal – munkával – többet termelnek azonos árértékért és ezzel csökkentik a munka egységköltségét. A gépi ütemezésű termelés szintén hatékony lehet. Egyszerű bemutatni azonban, hogy nem kell hatékonyak lennie ahhoz, hogy alkalmazzák.

Azok a tőkejavak tekinthetők együttes termelésre alkalmasnak, melyek egyidejűleg járulnak hozzá a cég piacra vitt kibocsátásához és termelnek információt is avagy hozzájárulnak a munkaerő munkateljesítményére vonatkozó információ megszerzéséhez. A futószalag és akár maga a gyári termelés (szemben a jóval decentralizáltabb termelési módszerekkel) éppúgy, mint a modern információfeldolgozó rendszerek, fontos példái a felügyeleti információkat termelő technológiáknak.

A hatékony technikai választásra vonatkozó következmények mindjárt láthatókká válnak a munka-kikényszerítési függvény olyan módosítása révén, amely számításba veszi az együttes termelés ezen formáját. Ekkor kapjuk:

$$1^* = h[p(s, x), \hat{w}^d], \quad (5')$$

ahol x az inputok vektora (munkaóránként) a termelő felszerelésekre és félkész-termékekre, és $p(s, x)$ a munkás nem-dolgozási stratégiája kiderülésének várt valószínűsége. Mivel valamely x -re $p > 0$ lesz és ezért $h > 0$: adott munkaelvesztési költség (\hat{w}^d) és (tiszt) felügyeleti input- (s) színvonal mellett bizonyos inputok nagyobb mennyiségének felhasználása a termelési folyamatban növelni fogja az egy óra alatt elvégzett munka mennyiségét azzal, hogy növeli annak valószínűségét, hogy a nem-dolgozási stratégia

²² Edwards (1979) a termelési folyamat "technikai kontroll"-jának nevezi ezt a "bürokratikus kontroll", vagy az "egyszerű kontroll" ellenpárjaként.

kiderül, ily módon növelvén a munkás nem-dolgozási stratégia-követésének várható költségét.

Ez esetben látható, hogy még, ha minden relatív áruár optimális volna (abban az értelemben, hogy pontosan tükröznék a relatív szűkösséget), a hatékony technikai választás ismerős feltételei (azaz: $f_x = p_x$) csorbát szenvednének, mivel most az lesz a helyzet, hogy a profit-maximalizáló munkaadó a profitot a következő feltétel figyelembe vételével fogja maximalizálni:

$$f_x + f_x h_x = p_x. \quad (12)$$

A bal oldalon a második kifejezés az x határnövekményének a termeléshez való hozzájárulását tükrözi a munkának a munkaerőből való kikényszerítéséhez való hozzájárulásán keresztül. (Szükségtelen azt vizsgálni, hogy ilyen feltételek mellett a viszonylagos általános egyensúlyi árak szintén nem volnának optimálisak.)

E pont következménye az, hogy egy kompetitív profit-maximalizáló tőkés választhat olyan technológiát, amely mind x -ből, mind l^* -ből a kibocsátás egységére nézve többet használ. Ez könnyen látható annak megemlítésével, hogy az isocost függvény meredeksége

$$dl^*/dx = -(p_x + l^*_x) / c_x, \quad (13)$$

ahol c_x , az egységnyi erőfeszítés költségének x -re vonatkozó deriváltja negatív és ezért a számláló nem szükségképpen negatív. Ezért az isocost függvény pozitív meredekségű is lehet, megteremtven a lehetőségét annak, hogy a költség-minimalizálás nem-hatékony technológia választását eredményezze; nevezetesen olyan technológia kiválasztásának elutasítását, amelyik mind l^* -ből, mind x -ből az egységnyi kibocsátásra vetítve kevesebbet használ.

Azt lehetne gondolni, hogy e bemutatás szerint az a felügyeleti input iránti igény valamiképpen jogosulatlan és el kellene vonatkoztatni tőle a hatékonyság vizsgálatánál. Valójában – mint majd az utolsó előtti fejezetben látni fogjuk – az a kijelentés, hogy a kapitalizmus osztálystruktúrája a munka ellenállásának különösen magas szintét váltja ki és előmozdítja a felügyeleti inputok kiterjedt használatát, megkülönbözteti a marxit a neo-hobbesiánus nézettől. De a fenti érvelés magában foglalja azt is, hogy sem a felügyeleti inputtól, sem attól nem vonatkoztathatunk el, hogy a felügyelet olyan hamis szükségletnek tekintsük, amelyet endogén módon keletkezett munkautálat vált ki.

Épp ellenkezőleg, az s tiszta felügyeleti input, exogén módon meghatározott munka-kikényszerítési függvény mellett, különösen világos esete a fenti érvelésnek. Tekintsük az 1. ábrán jelzett isowork-függvényt úgy, mint amelyik az egységnyi outputot termelni képes munka-erőfeszítés összegét jelöli. Az a pontról kiindulva, ha a cég ezen isowork-függvény mentén mozogna, növelné a béreket és csökkentené a felügyeleti inputokat, a munka költsége növekedne és ezért a profitráta esne, de az input egységére jutó output növekedne (l^* konstans maradna és s csökkenne). Ez az eredmény azért adódik, mert trade-off van a felügyelet és a bérráta között a munka-kikényszerítési függvényben, és miközben a felügyeleti inputok erőforrást felhasználók, a bérráta nem az; ily módon a növekvő bérek és a csökkenő felügyelet hatékony lehet ugyan, de nem profitábilis. Ezért a költség-minimalizálás és hatékonyság nem esik egybe: a trade-off ez esetben nem a hatékonyság vs. igazságosság, hanem a hatékonyság vs. profitabilitás között; van.

IV. Oszd meg és uralkodj!

A faji és nemi diszkriminációra, a szegmentált munkapiacokra és a belső munkapiacokra irányuló jelenlegi marxista kutatások szempontjából központi jelentőségű az az előfeltevés, hogy a munkások közötti megosztottság a munkaadónak érdekében állhat, továbbá az, hogy érdeke lehet a kompetitív, össze nem játszó munkaadónak, hogy a munkások között diszkriminációt alkalmazzon azon az alapon, hogy olyan jellemzőket tulajdonít nekik, amelyeknek nincs semmi közük az egyes munkások azon képességéhez vagy hajlandóságához, hogy, mi módon járul hozzá a termelési folyamathoz.²³

Reich, Roemer, Gintis és mások legújabb koherens modellt javasoltak a diszkriminatív kompetitív kapitalizmusra. A munkának a munkástól való kikényszerítése a fentebb bemutatott modell nagyon

²³ Ez a nézet megkülönböztethető attól, amely fenntartja, hogy a költség-minimalizáló eljárás a diszkriminációt gazdaságtalanná teszi az egyes munkaadók számára, mindazonáltal hasznos lehet a munkaadók osztályának egésze számára, és így ez a diszkrimináció elsődlegesen ideológiai, vagy politikai jelenség, melynek fennmaradását tehetetlenség, tudatlanság, vagy kollektív cselekvés magyarázza (a médiában, az iskolákban, az állami szervezetben vagy másutt) azok részéről, akik hasznot húznak belőle.

egyszerűen kibővíthető úgy, hogy magába foglalja ezen hozzájárulások logikáját.²⁴

Azt állítjuk, hogy a munkaadó diszkriminációt alkalmaz, amikor különböző bér-felügyelet ajánlatokat tesz olyan munkásoknak, akiknek eltérő jellemzőket tulajdonít (faj, nem, kor), s akik máskülönben azonosak termelőképességüket, vagy hajlandóságukat tekintve, azaz – adott feltételezésünk mellett, mely szerint a munkaszolgálatok homogének, – azonosak munka-kikényszerítési függvényeik h tekintetében. Most bevezetem azt a lehetőséget, hogy a munkások kooperálhatnak úgy, hogy megnehezítsék a felügyelet. Avagy másképpen, költségesebbé tegyék például azzal, hogy megtagadják információk átadását munkatársaik munka- vagy nem-dolgozási aktivitásáról, vagy csökkentik, vagy megvonják munka-szolgálatukat, ha a munkaadó valamelyik munkatársukat fenyegetné oly módon, melyet igazágtalannak, vagy egyszerűen a többi munkás érdekeivel szembenállónak tartanak. A munka-szolgálatok megvonhatók akár a munka-erőfeszítések csökkentésével (a h függvény kifelé mozdulása), vagy szélsőséges esetben sztrájk alkalmazásával.

A munkások kooperációjának terjedelme, beleértve az olyan intézmények megalakításának lehetőségét, mint a szakszervezetek, pozitíve változik a munkások egységének, u -nak a kiterjedésével. A munkások egysége általános társadalmi feltételektől függ, melyek a cég számára externek, de amelyekre a cég is hat bérleti és fizetési politikájával. Például ahol egyforma bér-felügyelet csomagot ajánlhatnak fel minden munkásnak, ott az együttes tárgyalások a bért és munkafeltételeket illetően hangsúlyosabbakká válnak, és a megosztó érzelmek, mint az irigység és az egyéni megkülönböztetés gyengülni fognak. Különböző fizetési és felügyeleti csomagok felajánlása esetén a különböző munkásoknak – főleg olyan munkáscsoportoknak, melyeket eltérő fajú, nemű, korú és más tulajdonságú egyének alkotnak – a munkaadók sokkal nagyobb eséllyel lesznek képesek elkülönítve tárgyalni minden egyes csoporttal, hogy erősítsék a versenyt, irigységet, vagy akár az ellenségeskedést a különböző csoportok között, és így meggátolni az egységet. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy az u egység a cég munkásai közötti bérkülönbségek mértékének, v -nek negatív függvénye.²⁵

²⁴ Lásd Reich, illetve Roemer és Gintis előzőleg idézett hivatkozásait. A modell némileg különbözik az idézettéktől abban, hogy a felügyelet és a munkaelvesztés költségeit hangsúlyozza ahelyett, hogy a munkások egységén alapuló alkuerőt hangsúlyozná. A marxista modellek mindegyike különbözik a keresési modell megközelítésétől a diszkrimináció stabilitását illetően egy kompetitív környezetben abban, amennyiben a munkaadóról feltételezik, hogy ismeri mindegyik releváns munkás jellemzőit.

²⁵ Mivel u nem mérhető közvetlenül, ez a behavioral előfeltétel nem egykönnyen tesztelhető. Azonban erősen alátámasztja az idevágó munkagazdaságtani és munkásmozgalom-történeti irodalom. Lásd Reich és Edwards, Gordon és Reich, illetve az ott idézett műveket.

További olyan feltevést kötünk ki, amely nem szükséges az eredményünkhöz, de olyan, amely némiképp gazdagítja a modellt: tegyük fel, hogy a munkaadó számára a munkás pótlása bizonyos költséget jelent (cég-specifikus gyakorlat, vagy egyéb), és ezért, amikor egy munkásról kiderül, hogy nem-dolgozási stratégiát folytat, a munkaadó választhatja azt is, hogy nem bocsátja el a munkást.

Kibővített modellemben tehát, hogy a munkás által folytatott nem-dolgozási stratégia várt költsége

$$E(n) = p q \hat{w} \quad (14)$$

ahol, mint korábban is \hat{w} a munka elvesztésének költsége, p a valószínűsége annak kiderülési valószínűsége, hogy a munkás nem-dolgozási aktivitást folytat, és q , előzőleg egységnyiinek feltételezve, most az elbocsátás valószínűségének változója lebukás esetén. A fenti érvelés alapján

$$\begin{aligned} p &= p(s, x, u), & \text{ha } p < 0; \\ q &= q(u), & \text{ha } q < 0. \end{aligned}$$

A munka-kikényszerítési függvény ezért:

$$l^* = h[p(s, x, u), q(u), \hat{w}] \quad (5'')$$

lesz, amelyben az l^* u szerinti deriváltja negatív, számításba véve az egység hatását, mind a kiderülés valószínűségére, mind az elbocsátás valószínűségére.

Milyen feltételek mellett fogja a fent leírt modellben a munkaadó a diszkriminációt választani? Tegyük fel, két "munkástípus" van: i típusú és j típusú. Miért fizetne a munkaadó nekik különböző béreket? Egyből világos, hogy ha a gazdaság többi részében kialakult bérarányok különbözőek, vagy, ha az újrafoglalkoztatás valószínűsége, vagy a munkanélküli-biztosítás eltérő, akkor w^i és w^j optimális bérajánlatok különbözőek. Ezért adott eltérő feltételek esetén a cég eltérő bérek felajánlását választja a munkások mindegyik típusának. De világos lesz, hogy az egyik típusú munkás egységnyi munkájának költsége kisebb lesz, mint a másiké, azaz $c^j < c^i$ (feltéve, hogy az i típusú munkást magasabb bérral és/vagy újrafoglalkoztatási valószínűséggel, vagy munkanélküli-biztosítás hozzáférhetőségével kedvezményezik a gazdaság maradék részében). Így felmerül a kérdés, miért választaná a munkaadó az i típusúak bármelyikét?

Tegyük fel, hogy a munkaadó nem bérel i típusú munkásokat. Ebben az esetben nem volna béregyenlőtlenség a munkaerők között ($v=0$). Valamennyi i típusú munkás kibérlése pozitív v -t eredményezne, így növelve l^* -t és

lehetséges, hogy csökkentve a cég egésze számára a munka átlagos költségét c-t. Ugyanezzel az érveléssel a munkaadó érdekében állhat az *i* típusúaknak és a *j* típusúaknak eltérő béreket ajánlatni, még akkor is, ha a gazdaság többi részében tökéletesen egyformán kezelnék őket. Továbbá, adott kényszerű munkanélküliség létezése mellett, egy ilyen stratégia nem válna kivitelezhetetlenné azon csoport munkakínálati választása miatt, melynek alacsonyabb bért ajánlottak.

Egy ide kapcsolódó, de eltérő érvelés az azonos munkásoknak eltérő fizetésére szintén nyújtható akkor, ha a modellt egy periódusnál hosszabb időre terjesztjük ki. Tegyük fel kiindulásul, hogy minden munkásnak azonos bért fizetnek. Egy munkaadó ekkor egy reménybeli munkásnak két periódusra ajánlhat fel bércsomagot úgy, hogy az elsőben alacsonyabb, a másodikban magasabb bért fizet. Az első periódusbeli bérek különbsége egyenlő bér és a lépcsőzetes bércsomag mellett tekinthető foglalkoztatási kötvénynek is, melyet a munkás fizet a munkaadónak és a munkás a magasabb második periódusbeli bér formájában kapja vissza, hacsak – természetesen – időközben el nem bocsátják. Jelentsen a két csomag a cég számára azonos bérköltséget, feltéve, hogy a cég megpróbálja kompenzálni a második periódusbeli ajánlatát, és arra számít, hogy a munkás nem fogja otthagyni, és nem is bocsátják el. A "kevesebbet most, többet később" ajánlat több munkát fog kicsalogatni a munkásból, mindazonáltal mert, ha egyszer elfogadta és megkezdte a munkát az adott feltételek mellett, akkor a munka elvesztésének költsége az ilyen csomag esetén nagyobb, mert a munkás már teljesített valamennyi alacsonybérű munkát és növekvő mértékben előnyös magasabb bérű munka haszna elé néz, amelyhez meg kell tartania a munkáját. Általánosan alkalmazott lépcsőzetes bérajánlatok rezsijében, mint amilyen az USA elsődleges munkapiaca, annak költségei, hogy valaki befizessen későbbi periódus magas béreire, tekintélyesek lehetnek.

Természetesen meglehet, hogy a munkás nem fogadja el a lépcsőzetes bérajánlatot, ha azt gondolja, hogy annak valószínűsége, hogy önkényesen elbocsátják az első periódus végén, magas. De ha a munkás elfogadná a lépcsőzetes bérajánlatot, akkor a cég munkaköltsége csökkenne. Akár fentebb, a diszkrimináció esetében, az a tény, hogy a munkák adagolva vannak, lehetővé teszi a cég számára, hogy a munkásokat kevésbé vonzó lépcsőzetes bérajánlatokkal toborozza.

Ezért a bosszútávú szerződések és a belső munkapiacok –előléptetési létrák, kinevezés és más, képzettségtől független elvek alapján – módszerek lehetnek a munka elvesztése költségének növelésére anélkül, hogy a bérszámla növekedne, ilymódon hatékony eszköze a munkaköltségek csökkentésének (erőfeszítés egységeken mérve).²⁶

²⁶ Egészen különböző nézőpontokból hasonló érvelést ajánlott Edwards és Lazear. Az érvelés egészen különböző, mindazonáltal a keresési elméleten és a [screening] költségeken alapuló modellekre építve, melyekben a munkaadónak érdeke a munkás megtartása (a bérleti [hiring] költségek miatt). Lásd például Okun. A második világháború után kialakult az USA gazdaságának nagy részére jellemző hosszútávú szerződések és belső munkapiacok kialakulása révén azok költségmegtakarító munkakikényszerítő tulajdonságának, a háború utáni időszakban a munkanélküliség történelmileg példátlanul alacsony rátájának és a munka elvesztésének a munkanélküliség tartamára vonatkozó látszólagos csökkenésének köszönhető. Továbbá, mint Lazear kimutatta, a hosszútávú lépcsőzetes bérajánlatok munka-kikényszerítési előnyei talán segítenek megmagyarázni azt a máskülönbben abnormális jelenséget, hogy a kinevezésekhez kapcsolódó járandóságok jelentősen meghaladtak

A fentiek megmagyarázzák, hogy azonos munkásokat miért fizethetnek eltérően. Nem magyarázza meg, hogy miért létezik diszkrimináció, vagy, hogy az *i* típusú munkás miért valószínűbb, hogy fehér, férfi és sem nem fiatal, sem nem túl öreg. De megmutatja egyik lehetséges okát a diszkrimináció és a belső munkapiac újratermelhetőségének egy kompetitív tőkés gazdaságban.

V. Neo-Hobbes-i és marxi modellek

Felvethető volna az a vád, hogy miközben a munka-kikényszerítési modell egy belsőleg konzisztens elemzését adja a kényszerű munkanélküliségnek, a nem-hatékony technika kiválasztásának és a diszkriminációnak egy kompetitív egyensúlyban, bármely negatív normatív melléközöngé helytelen volna, mert ezek a nemkívánatos kimenetek mindenfajta termelési rendszer lényegi tulajdonságai lehetnek, tekintet nélkül arra a társadalmi struktúrára, amelybe beágyazódik. Valójában pontosan ez a következménye azoknak a termelési folyamat-modelleknek, amelyeket neo-hobbesianusnak neveztem.

A neo-hobbesianus modellben a visszaélés az, ami a marxi modellekben az osztálykonfliktus. Az alapvető különbség a kettő között a következő: a visszaélés univerzális emberi hajlam – ez esetben a munka lényegi természetén, annak kényelmetlenségén alapul. Ezzel szemben az osztálykonfliktus – a tőkés gazdaság munkafolyamatában társadalmi intézmények specifikus és változó halmazának eredménye; a munka intenzitásával kapcsolatos konfliktus legalább részben a munka különös megszervezésének és a munka ebből következően elidegenedett természetének a következménye.

bármely meggyőző becslést a termelékenység javulására vonatkozóan, mely az általánosan elterjedt munka közbeni tanuláson keresztül valósul meg. Lásd James Medoff és Katherine Abraham (1980).

Samuelsonnak a bevezetőben idézett állítása – miközben a walrasi modellen alapul – éppúgy tükrözi a neo-hobbesianus modellek szellemét is, mert konzisztens azzal a nézettel, hogy az osztálykapcsolatok formája semmi fontosat nem tesz hozzá a termelési folyamathoz.

Tartható-e a neo-hobbesianus pozíció? Leegyszerűsíthető-e a marxi probléma – osztálykonfliktus a munkának a munkásból való kikényszerítése kapcsán – a visszaélés általános problémájára? Az eltérő ideológiai felhangokat félretéve, a munkának a munkaerőből való kikényszerítése vajon egyszerűen csak más elnevezés a "potyázás"-ra?

Az egyéni önérdék és a kollektív racionalitás általános problémájával foglalkozni aligha új dolog, legalább Hobbesig datálódik vissza. Azt, hogy az önérdék szabályozása a piacon keresztül megoldást ad a hobbes-i problémára; metaforikusan Mandeville sugallta a XVIII. században és Walras, illetve a XX. századi jóléti közgazdászok fejlesztették ki teljesen. Ha minden gazdasági interakció szerződéses csere, akkor az önérdék és a kollektív racionalitás közötti konfliktus megoldható, vagy legalábbis lényegesen csökkenthető.

De mint a legkülönbözőbb meggyőződésű közgazdászok már felismerték, nem minden gazdasági interakció csere. Coase cégfogalma – azaz nem cserekapcsolatok parancsgazdasága – szükséges, de meglehetősen problémás hozzáátétel az alkalmazotti viszonyokkal jellemzett, specifikusan tőkés gazdaság bármely elemzéséhez. Megütköztető módon, a tőkés gazdaság coase-i felfogása, amely szerint az mini-parancsgazdaságok a piaci cserék tengerében sokasága radikálisan különbözik a jóléti közgazdaságtan walrasi alapjaitól és felszínesen tekintve megkülönböztethetetlen a marxi nézettől.

Nyilvánvaló módon merül fel ezek után a kérdés, hogy összeegyeztethető-e a coase-i belátás (parancs) és a hobbes-i probléma mandeville-i megoldása (piac)? Vajon egy cég parancsvizonyai ésszerű megoldást adnak-e az egyéni és a csoport-racionalitás problémájára? Vagy ez olyan piaci kudarc – valamilyen értelemben –, amely annak tulajdonítható, hogy akik a cég felett parancsnokolnak, sikeresen érvényesítették érdekeiket. Ez a központi kérdés, amely elválasztja a neo-hobbesianus és a marxi elemzést.

Coase azzal, hogy cégfogalmát arra az elképzelésre alapozva, hogy a parancsvizonyok foglalják el a piaci kapcsolatok helyét, amikor a piac tranzakciós költségei meghaladják a parancs és nem-piaci koordináció megfelelő költségeit, olyan irodalmat alapozott meg, amely a cég hierarchikus struktúrájának hatékonyságát bizonygatta.²⁷ Mivel a visszaélés nem több, mint egy kifejezés az emberi lények természetes önérdékkövető

²⁷ Az újabb keletű irodalmat Alchian és Demsetz kezdeményezte.

magatartására, a visszaélés kezelésének költségei nem tekinthetők a piaci kudarcok bizonyítékainak. E pozíció logikája illusztrálható a marxi modell alapján.

Engedjük meg azt a (neo-hobbesianus) feltevést, hogy a munka-kikényszerítési függvény az emberi természettől fogva adott. Az emberek hozzáállásának a munkához – széles értelemben a munka utálata – semmi köze nincs a munkafolyamatot irányító társadalmi intézményekhez. Ebben az esetben a kikényszerítési függvényt úgy kell tekinteni, mint exogén módon adottat, nemcsak a cég, hanem a társadalom mint egész számára. Ezért a különböző munkaadói stratégiákat és eredményeiket úgy kell tekinteni, mint amelyek kicsit többet jelentenek, mint a munkától való tartózkodás emberi tendenciájának (talán vitatható, de elkerülhetetlen) következményét. Egy társadalom nem utolsó sorban választhatná a diszkrimináció elítélését, hogy minimalizálja a kényszerű munkanélküliséget, vagy elítélhetné a felügyeleti felszerelések, vagy személyzet, de ezt csak azon az áron választhatná, hogy megnövekedne a neo-hobbesianusok által "lógás"-nak, vagy "potyázás"-nak- nevezett jelenség szintje, és ennek következtében csökkenne az egy órai munkára jutó kibocsátás átlagos szintje.

De a neo-hobbesianus nézet fenntartásához szükséges feltevések kirívóan szigorúak és valószínűtlenek. A tőkés technológia elemzésénél már láttuk, hogy még exogén módon adott munka-kikényszerítési függvény esetén is a profitmaximalizáló technológiai választás – beleértve a felügyelet szintjét –, általában nem lesz hatékony: általában néhány, egyéb kevésbé profitábilis és kevésbé felügyelet-igényes inputkombináció fogja uralni.²⁸

Talán még alapvetőbb az, hogy a kikényszerítési függvény adottnak vétele teljesen önkényesnek tűnik. Ha a munkafolyamat szervezése és azok az elvek, amelyek meghatározzák az ezekből keletkező nettó jövedelmek elosztását, befolyásolni fogja a munkások attitűdjét a munkával kapcsolatban és így a kikényszerítési függvény determinánsai között szerepelnek, akkor a neo-hobbesianus konklúziók jelentős mértékben eltérőek lesznek. Ez esetben létezhetnek bizonyos alternatív elrendezések, amelyekben egy olyan alkura

²⁸ Mivel a hatékony (kevesbé felügyelet-igényes) technológia kevésbé profitábilis, felvethető az a vád, hogy míg a neo-hobbesianus pozíció tökéletlen annak statikus hatékonysági bázisa miatt, egy dinamikus hatékonysági perspektíva – számolván a beruházás optimális szintjével és a profitnak a beruházáshoz való viszonyával – megmenthetné nézetüket. De nem ez a helyzet, hacsak fél nem tesszük azt is, hogy a beruházás folyó szintje az optimális, vagy az alatti szinten van, továbbá (és kétségesen), hogy a profit rátájának csökkenése szükségszerűen a beruházás hanyatlásával jár együtt. Abban a terjedelemben, amelyben a tőkések fogyasztanak, ahelyett, hogy profitjaikat beruháznák (vagy másik gazdaságokba ruháznák be), a profitráta csökkenése nem követeli meg a beruházási szint csökkenését, még akkor sem, ha a gazdaság a potenciális kibocsátás szintjén működik. Természetesen, adottnak véve azokat az intézményeket, amelyek meghatározzák a tőkés gazdaságot, egy ilyen hatás valószínűleg bekövetkezne, de az aligha ésszerű, hogy adottnak vegyenek olyan intézményeket, amelyek maguk vannak értékelés alá vetve.

lehet bukkanni, amelyben legalább a résztvevők egyikének jóléte nőne, és senkié sem rosszabbodna. Illusztrálhatunk egy lehetséges érvelést. Írjuk át a következőképpen a munka-kikényszerítési függvényt:

$$l^* = h(i, s, \hat{w}^d, u, x), \quad (5'')$$

ahol i az általános intézményi környezetet mutató vektor. Ha megmutatható, hogy egy olyan környezetben, amelyben a munkásokat fairebbnek fogják fel, vagy konzisztensebbnek saját önbecsülésükkel, akkor minden adott munkaadói stratégia esetén több erőfeszítés kifejtését választanák, és ekkor egyszerű dolog bemutatni, hogy a kezdeti kibocsátás produkálható változatlan munka-erőfeszítési szint mellett és kevesebb felügyelői munka felhasználásával.²⁹ Az 1. ábrán az átalakult intézményi környezet (i változása) az isowork görbe befelé mozgásában tükröződne úgy, hogy a kiinduló munkaösszeget csökkentett s mellett aknáznák ki.³⁰ Az újonnan felszabadult felügyeleti munka most áruk termelésében alkalmazható, a teljes kibocsátáshoz való új hozzávételt képviselve, amelyet a ledolgozott összes munkaórák és/vagy a munkások egy órára jutó erőfeszítésének a növelése nélkül értek el.

A fenti érvelés közvetlenül a termelési folyamatnak a marxi modellbeli harmadik jellemzőjéből adódik, az áruk és a munkások együttes termeléséből, vagy a munkások preferenciáinak endogén természetéből. A munkával kapcsolatos attitűd ezen alapelv szerint nem egyszerűen az emberi természet megnyilvánulása, hanem részben azoknak a társadalmi intézményeknek az eredménye, amelyekben a termelési folyamat végbemegy.

A munkások termelésében természetesen más intézmények – iskolák, a család, politikai szervezetek stb. – kritikus fontosságra tesznek szert. Ezen intézmények struktúráját mindazonáltal erősen, habár közvetve befolyásolja a termelési folyamat struktúrája.³¹ Továbbá a termelési folyamat struktúrája önmagában kétségkívül közvetlen hatással van a munka iránti attitűdökre. A döntéshozatal demokratikusabb struktúrája és a cég nettó jövedelmének egalitáriánusabb elosztása például mind csökkentheti a nem-dolgozói

²⁹ Figyelemre méltó bizonyítékok látszanak amellettszólni, hogy ez a helyzet. Lásd például Raymond Katzell és szerzőtársai (1975).

³⁰ Az s egyszerű csökkentése nem lenne optimális természetesen, de ez fejtegetésem szempontjából lényegtelen.

³¹ A befolyás kölcsönös, természetesen az iskolák és családok befolyásolják a termelés struktúráját éppúgy, ahogy megfordítva. Lásd erősen eltérő nézőpontból Gintissel közösen írt könyvem (1976), Melvin Kohn (1969), William Lazonick (1978, 1981). Lazonick arra a végkövetkezésre jut, hogy "Ezért azt lehet mondani, hogy nemcsak a tőkés vállalkozás intézményi átalakulása, hanem – és talán még alapvetőbben – a nagyobb társadalom intézményi átalakulása volt szükséges a tömegtermelő iparágakban a tőke-munka viszony stabilizálásához." (1981, 36. p.)

tevékenység folytatásának ösztönzőit, mind pedig növeli a költségeit az ilyen cselekedetnek azzal, hogy olyan munkatársakat bíznak meg a munka ütemének érvényre juttatásával, akik buzgóbbak, vagy pedig önkéntesen együttműködnek a felügyeleti rendszerrel.³²

A neo-hobbesiánus normatív pozíció ezért két szempontból is bizonytalannak látszik: a profitabilitás és hatékonyság ellentéte és a munka-kikényszerítési függvény endogén volta miatt. Ha a munka-kikényszerítési függvény társadalmi természetét elismerjük és emellett elfogadjuk az olyan társadalmi struktúra és munkaszervezet megvalósíthatóságát, amely a munkásellenállás alacsonyabb szintjéhez, vagy a munkamotiváció magasabb szintjéhez vezet, vagy, ha megengedjük, hogy a kompetitív módon meghatározott profitráta nem optimális, akkor a cégen belüli parancsuralmi viszonyok és az ezzel kapcsolatos kényszerű munkanélküliségre, a technikai választásra és diszkriminációra vonatkozó mintákat piaci kudarcoknak kell tekintenünk, nem pedig egyszerűen elkerülhetetlen tranzakciós költségeknek. Továbbá – a munkainputnak a termelési folyamatban való fontossága miatt – a piaci kudarc e forrásának mennyiségi fontossága háttérbe szoríthatja a sokkal általánosabban felismert környezeti és más externalitásokat.

³² Az alternatív munkaszervezés potenciális előnyei miért nem elegendőek ahhoz, hogy ilyen munkásokra alapozódó vállalkozásokat hozzon létre és biztosítsa sikerüket a sokkal hierarchikusabban strukturált tőkés vállalatokkal folytatott versenyharcban? Ha a munkások attitűdjét a munkával szemben egyedül se azonnal az a munkakörnyezet határozná meg, amelyben dolgoznak, és, ha a hitel könnyen elérhető volna, nem rosszabb feltételek mellett, mint ahogy a tőkés vállalatok rendelkezésére állnak, akkor a munkások bármely csoportja szövetkezetet alakíthatna és learathatná a csökkentett felügyelet hasznát. Mindkét előfeltétel igencsak kérdéses. Abban a mértékben, amelyben a munkásoknak a munkával szembeni attitűdjét a társadalmi intézmények egész kapcsolatrendszere határozza meg, amelyek lassan változnak, a termelés társadalmilag kevésbé irracionális formái felé való atomisztikus mozgás. Talán még fontosabb – mivel a munkások által birtokolt eszközök nem túl terjedelmesek –, a hitelek hozzáférhetősége számukra korlátozott, vagy költséges a cégek által élvezettel összehasonlítva. (Az itt tárgyalt kérdések szempontjából kevésbé érdekes, hogy a munkások és a tőkések számára hozzáférhető hitelek feltételei azért térnek-e el mert a hitelezők racionális profitmaximalizálását tükrözi, vagy pedig hitelpiaci tökéletlenség miatt.) Hozzátehető ehhez még az, hogy – talán e tanulmányban kifejtett érvek némelyike miatt és e lábjegyzetben kifejtett akadályok ellenére – a legutóbbi évtizedben az USA-ban a munkásszövetkezetek és munkások által menedzselt cégek számának óriási növekedését tapasztaltuk.

VI. Következtetések

A munkaerőből való munka-kikényszerítési függvényre alapozott modell ily módon olyan, belsőleg konzisztens mikroökonómiai elméletet nyújt, amely alkalmas arra, hogy alátámassza a marxi közgazdaságtan legtöbb alapvető, általános előfeltevését a munkanélküliek tartalékseregét, a profitráta meghatározását, a diszkrimináció, illetve a munkaszervezés és technológia vonatkozásában. A fenti fejtegetések természetesen nem alapozzák meg a marxi modell fölényét. Nem mutatja jelét annak, hogy a marxi modell alkalmas lenne arra, hogy meggyőző empirikus magyarázatát adja az olyan jelenségeknek, mint a munkanélküliségi ráta, a profitráta mozgása, a diszkrimináció struktúrája, vagy a technikai választás.

Mindazonáltal az empirikus munkák jelentős részét végezték el a fentebb bemutatott elvek alapján, némelyiket egészen sikeresen. A második világháború utáni egyesült államokbeli termelékenységi növekedés, a profitráta, a Tobin-féle Q és a sztrájkaktivitás például, felhasználva a \hat{w}^d munkaelvesztési költség empirikus nagyságát, nagyon jelentős és tartás becsléseket produkáltak, olyanokat amelyek a modell várakozásaival konzisztensek.³³ A technikai választásokra és a munkaszervezésre vonatkozó történelmi tanulmányok, melyek a munkának a munkaerőből való kikényszerítésén alapulnak, meggyőző magyarázatát adják a technikai változás máskülönben abnormális mintáinak (lásd Lazonick (1982) és Marglin). A diszkrimináció elosztásra gyakorolt hatásának ökonometriai modelljei az "oszd meg és uralkodj!" értelmezéssel egészen konzisztens eredményeket produkáltak (lásd Reich). Ezek egyike sem rendelkezik döntő erővel, de mindezek együttvéve azt sugallják, hogy a marxi modell ígéretes modellt kínál az empirikus vizsgálatok számára.

Fordította: Szalai Zoltán

Hivatkozások

- Akerlof, George (1980): *A Theory of Social Custom of Which Unemployment May Be One Consequence*, Quarterly Journal of Economics, 94: 749-75.
- Alchian, Armen A. and Demsetz, Harold (1972): *Production, Information Costs and Economic Organization*, American Economic Review, 62: 777-95.

³³ Lásd Thomas Weiskopf et al. (1983), Gordonnal és Weiskopffal közösen írt tanulmányaink (1983), és Schor és az én tanulmányaimat (1983, 1984). Michele Naples (1982) szignifikáns kapcsolatot becsült a munkatermelékenység és a fenti modellel konzisztens munkafolyamat feletti kontroll struktúrája között.

- Becker, G. (1962): *Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis*, Journal of Political Economy, Supplement. 70: 9-44.
- Boddy, Raford and Croty, James (1975): *Class Conflict and Macro Policy: The Political Business Cycle*, Review of Racial Political Economics, 7.: 1-19.
- Bowles, Samuel (1981): *Competitive Wage Determination and Involuntary Unemployment*, mimeo.
- Bowles, Samuel: (1983a): *Long-Term Growth and Equilibrium Unemployment in an Open Competitive Capitalist Economy*, mimeo.
- Bowles, Samuel: (1983b): *The Cyclical Movement of Real Wages, Labor Productivity, and 'Overhead Labor' in a Competitive Non-Monetary Economy*, mimeo.
- Bowles, Samuel, Gordon, David M. and Weisskopf, Thomas (1983): *The Profit Rate in the Post-War U. S. Economy: An Econometric Investigation*, mimeo.
- Braverman, Harry (1974): *Labor and Monopoly Capital*, New York: Monthly Review Press.
- Calvo, Guillermo (1979): *Quasi-Walrasian Theories of Unemployment*, American Economic Review, 69: 102-7.
- Coase, R. H. (1937): *The Nature of the Firm*, *Economica*, IV: 308-406, pp. 331-351 in *Readings in Price Theory*, Chicago, Illinois: Irwin.
- Commons, J. R. (1918): *History of Labor in the United States*, New York: Macmillan, Vols. 1,2: Vols. 3,4, 1935.
- Eaton, B. Curtis and White, William D. (1982): *Agent Compensation and the Limits of Bonding*, *Economic Inquiry*, 20. 330-43.
- Edwards, Richard, (1979): *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in The Twentieth Century*, New York: Basic Books.
- Edwards, Richard C., Gordon, David M. and Reich, Michael (1982): *Segmented Work, Divided Workers. The Historical Transformation of Labor in the United States*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gintis, Herbert (1976): *The Nature of the Labor Exchange*, Review of Radical Political Economics, 8: 36-54.
- Gintis, Herbert and Ishikawa, Tsuneo, (1983): *Wages, Work Discipline, and Macroeconomic Equilibrium*, mimeo.
- Goodwin, Richard (1967): *A Growth Cycle*, in C. H. Feinstein, ed., *Capitalism and Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalecki, Michel, (1943): *Political Aspects of Full Employment*, *Political Quarterly*, 14: 322-30.
- Katzell, Raymond A., et al. (1975): *Work, Productivity and Job Satisfaction: An Evaluation of Policy Related Research*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Kohn, Melvin (1969): *Class And Conformity, A Study in Values*. Homewood: Dorsey Press.
- Lange, Oskar, (1935): *Marxian Economics and Modern Economic Theory*, Review of Economic Studies, 2: 189-201.

- Lazonick, William, (1978): *The Subjugation of Labor to Capital: The Rise of the Capitalist System*, Review of Radical Political Economics, 10: 1-31.
- Lazonick, William (1981): *Technological Change and the Control of Work: a Perspective on the Development of Capital Labor Relations in U. S. Mass Production Industries*, Discussion Paper No. 821, Harvard Institute of Economic Research.
- Malcomson, James (1981): *Unemployment and the Efficiency Wage Hypothesis*, Economic Journal, 91: 848-66.
- Marglin, S. A. (1974): *What Do Bosses Do? The Origins and Functions of Heirarchy in Capitalist Production*, Review of Radical Political Economics, 6. 60-112.
- Marx, Karl, (1973): *The Grundrisse: Introduction to Critique of Political Economy*, New York: Vintage.
- Marx, Karl, (1976): *Capital*, Vol. 1. Harmondsworth, England: Penguin.
- Medoff, James and Abraham, Katherine (1980): *Experience, Performace, and Earnings*, Quarterly Journal of Economics, 95: 703-36.
- Miyazaki, Hajime, (1980): *Work Norm and Involuntary Unemployment*, Discussion Paper No. 7, Stanford Workshop on Factor Markets.
- Naples, Michele (1982): *The Structure of Industrial Relations, Labor Militance and the Rate of Growth of Productivity: The Case of U. S: Mining and Manufacturing, 1953-77.*, Unpublished doctoral dissertation, University of Massachusetts,
- Negishi, Tekashi, (1979): *Microeconomic Foundations of Keynesian Macroeconomics*, Amsterdam: North-Holland.
- Okon, Arthur (1981): *Prices and Quantities, A Macroeconomic Analyses*, Washington: The Brookings Institution.
- Reich, Michael, (1980): *Racial Inequality*, Princeton: Princeton University Press.
- Roemer, John (1979): *Divide and Conquer: Micro Foundations of the Marxian Theory of Discriminación*, Bell Journal of Economics, 10: 695-705.
- Samuelson, Paul, (1957): *Wage and Interest: A Modern Dissection of Marxian Economic Models*, American Economic Review, 47: 884-912.
- Schor, Juliet and Bowles, Samuel (1983): *Conflict in the Employment Relation and the Cost of Job Loss*, mimeo.
- Schor, Juliet and Bowles, Samuel (1984): *Employment Rents and Class Conflict: An Empirical Investigation*, mimeo.
- Shapiro, Carl and Stiglitz, Joseph, (1984): *Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device*, American Economic Review, 74: 433-44.
- Solow, Robert (1980): *On Theories of Unemployment*, American Economic Review, 70: 1-10.
- Weisskopf, Thomas, Gordon, David M. and Bowles, Samuel (1983): *Hearts and Minds: A Social Model of U. S. Productivity Growth*, Brookings Papers on Economic Activity, 2: 381-450.

Lévai Katalin (szerk.):

A jóléti állam

(T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft., 1991)

Az utóbbi évek során azt tapasztalhattuk hazai politikai és társadalomtudományi vitáinkban, hogy a szociális kérdések felemlítése és elemzése tulajdonképpen nemkívánatos cselekedetté vált, de legalább is a perifériára szorult. Az 1990-ben választott kormány a szociális piacgazdaságba való átmenetet hirdette meg, de igazából semmiféle komoly elemzés nem látott napvilágot azzal kapcsolatban, hogy ez az eljövendő piacgazdaság mennyire lesz szociális, mennyivel lesz szociálisabb, mint a megelőző gazdasági rendszer. Hogy az elmúlt három év során folyamatos romlást tapasztaltunk reálbérekben, foglalkoztatásban, közegészségügyi és oktatási szolgáltatások színvonalában, ez igazából nem ingatta meg a jelenleg érvényesülő átalakulási program vezérlőit és támogatóit. A fejleményektől függetlenül elfogadottá vált, mintegy hitbéli kérdéssé alakult át az, hogy a jelenlegi, meglehetősen nagy áldozatokkal járó átmenet előbb-utóbb mindenki, de legalább is a nagy többség számára meghozza gyümölcsseit. Az eddigi merev, mozdulatlan, fejlődésképtelen struktúra helyett rugalmas, alkalmazkodóképes és versenyképes gazdasági szerkezetet alakít ki, mely az előbb-utóbb beinduló gazdasági növekedés során kitermeli azokat a többletjövedelmeket, amelyek aztán a jólét növelésére lesznek fordíthatók.

Ez a nézet, mely szerint "első a gazdaság", s csak utána lehet szó (és csak szó!) a szociális helyzetről, nem csak a kormányköröket jellemzi, hanem a legjelentősebb ellenzéki erőt, a liberális pártokat is. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy mindazok a tanulmányok, melyek a szociális gondolkodást és gondoskodást lennének hivatva megalapozni, manapság igen szűk körben terjeszthetők, a nyilvánosságnak csak igen szűk mezejében jelenhetnek meg. "A jóléti állam" című szöveggyűjtemény az ELTE Szociálpolitikai Tanszéke égisze alatt született, s féltő, hogy – az ismert anyagi és intézményi korlátok miatt – hatása belátható időn belül nem terjed majd túl az egyetemi elriadások és szemináriumuk világán. Pedig klasszikus írásokról van szó, olyan – régi és új – tanulmányok és könyvrészletek megjelentetéséről, melyek a nyugati irodalomban a szociálpolitika alapműveinek számítanak.

És itt megint kimutatható némi folytonosság a hanyatló pártállam és az azt követő időszak tudománypolitikája között. Az tudniillik, hogy az elmúlt húsz-huszonöt évben – úgy tűnik, – sokkal könnyebben kaptak zöld utat a hazai megjelentetésben a nyugati társadalomtudomány konzervatív irányzataihoz tartozó művek, mint azok, amelyek némi kritikával illették a

piacgazdaság elméleteit és gyakorlatát, meg a fennálló hatalmi struktúrát, és radikális változtatásokat, vagy akár csak mérsékelt, fokozatos reformokat javasoltak. Míg azonban a közgazdaságtudományban ez azt jelentette, hogy nem jutott el a magyar olvasókhöz a tekintélyes nyugati közgazdászok közül például Lester Thurow vagy Robert Reich, a politikatudomány óriásai közül Robert Dahl, Charles Lindblom, vagy a mai szupersztár Arend Lijphart, addig a szociálpolitikában szinte az egész tudományág a partvonalra került. Miközben már mindent tudunk a piaci automatizmusokról, a szociológia és a politikatudomány határvidékein még csak most keressük az angol szakkifejezések megfelelő magyar fordítását, a hallgatók előtt egy-két évvel haladva a közpolitika ("public policy") világának feltérképezésében.

E viszontagságos küzdelemben komoly előrelépést jelent olyan klasszikusok egy-egy művének magyar nyelvű közzététele, mint T. H. Marshall, R.M. Titmuss, P. Townsend, C. Offe vagy G. Esping-Andersen. A kötetben szereplő 19 szerző többsége lényegében a 20. század második felében kialakult jóléti állam ideológusa, vagyis alapvetően arról beszél, hogy miért helyes az, hogy erre az idősvakra igen erős állami intézmények épültek ki az általános, de legalább is széleskörű társadalmi jólét biztosítására. Mai viszonyaink között, amikor a szakértők többsége – a korábban írottaknak megfelelően – a piactól várja sorsunk jobbra fordulását, üdítő élményként hatnak e gondolatmenetek. Ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy kellemes érzés e "jóléti állam" kritikáit is olvasni, úgy konzervatív (Hayek) mint radikális (Cloward-Piven) nézőpontból; hiszen ezek az írások a második világháború utáni kapitalista modell számos valóságos visszásságára rámutatnak. Mert ahogy ma sokan a történelem végének tekintik a liberális (szabad piaci) elvek feltámadása után kialakult helyzetet, úgy sokan a pár évtizeddel ezelőtt fénykorát élő vegyes gazdaságot, a keynesiánus berendezkedést tekintették a történelem végének. (Ma pedig sokan gondolják a neoliberais kudarc láttán, hogy egyszerűen vissza lehet térni a "piac plusz állam" egyszer már jól bevált modelljéhez).

Nos, ha mégis megfogalmazhatjuk hiányérzetünket a kötetrel kapcsolatban, az azzal kapcsolatos, hogy a szerkesztés igazából nem segít hozzá a művek értelmezéséhez. (Hiányozhat persze néhány fontosnak tekintett név is, mint például Beveridge, Myrdal, Wilensky vagy Therborn, de az ilyen terjedelmi okokból felmerülő problémákat későbbi kötetek lesznek hivatva megoldani, legalább is a szerkesztői előszó szerint.) A gondot az okozza, hogy – bár a szerzők között erőteljes angolszász túlsúly érvényesül, – a könyvben sok különböző ország képviselője szerepel, és a tanulmányok – 1958 és 1990 között – igen nagy időkülönbséggel születtek. Ennek következtében nem derül ki egykönnyen a szövegek olvasásából, hogy itt jóléti állam címszó alatt távolról sem egyetlen modellről van szó, hanem bizony különböző, egymástól bizonyos egzakt ismervek alapján térben és időben jól elkülöníthető társadalmi berendezkedésről.

Emiatt a kötet kulcstanulmányának kell tekintenünk a dán társadalomtudós, Gösta Esping-Andersen írását, mely legutóbbi könyvének bevezető fejezetéből került a magyar fordításba. Ha valaki véletlenül ezt a fejezetet ugorja át – mondjuk időhiány miatt, – tulajdonképpen kizárt, hogy megértse, mi is a jóléti állam, helyesebben mik is a jóléti államok. Esping-Andersen összefoglaló igényű művének fő mondanivalója ugyanis pontosan az, hogy itt alapvetően három, különböző eredetű berendezkedésről van szó, melyek ugyan a 40-es és az 50-es években erőteljes konvergenciát mutattak, de mindmáig megőrizték sajátosságait. Esping-Andersen – ez is fontos: – "jóléti kapitalizmusról" beszél, melyben a piac és a politika – a történelmi adottságoktól függően kialakuló – különböző arányú kombinációi biztosítják a társadalom többségének többé-kevésbé általános anyagi jólétét. Magán- és közszolgáltatások, vagy – utalva a szerző korábbi művére (*Politics against Markets*): – piac és politika aránya az adott társadalomban kialakuló osztályviszonyoktól, a különböző körülmények között létrejövő osztálykompromisszumtól, s az ennek nyomán kialakuló politikai koalícióalkotástól függ. A három alapmodell a liberális (Egyesült Államok), a konzervatív (Németország) és a szociáldemokrata (Svédország) modell, melyek különböznek egymástól a szociálpolitika céljait, hatókörét, intézményrendszerét és eredményeit illetően, vagyis tulajdonképpen majdnem mindenben.

No már most, ha az egyes írásokat olvassuk a kötetben, akkor nem tekinthető mellékesnek, hogy előre tudjuk, a szerző a jóléti állam mely modelljét dicséri vagy bírálja, egyáltalán milyen konkrét történelmi szituációban születtek a papírra vetett érvek. Ugyanúgy, ahogy mértéktartó önérettel lázadunk az ellen, hogy nyugati partnereink rendszerint összemossák az elmúlt negyed század Magyarországot ugyanazon időszak Romániájával, NDK-jával vagy Szovjetuniójával, nekünk is tudomásul kell vennünk, hogy a jóléti állam kifejezés különböző térségekben egészen más jelentéssel bír. Angliában lényegében a szociálpolitika szinonimája, az Egyesült Államokban néhány, szövetségi szintű program (Medicare, Medicaid és még néhány más jövedelemátcsoportosító konstrukció) összefoglaló neve, míg Skandináviában tulajdonképpen az egész társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedés megnevezésére szolgál. Egy brit könyv a jóléti államról szigorúan az egészségügyi szolgálatról, a lakáspolitikáról, a munkanélküli segélyről meg a nyugdíjakról szól, míg egy hasonló című skandináv munka – a fentiekén túl, sőt azok előtt – behatóan foglalkozik a politikai rendszerrel, az osztályok és pártok viszonyával, a demokratikus társadalmi érdekegyeztetés folyamatával.

A Lévai Katalin és Ferge Zsuzsa által szerkesztett kötet döntően a brit hagyományból táplálkozik, s így a kiválasztott szemelvények többségének fókuszában a szegénység, a szegénypolitika áll. Ennek következtében megfogalmazható a szerkesztéssel kapcsolatos újabb észrevétel, hogy

tudniillik a közölt szövegrészletek négy csoportba történő besorolása ebben a formában egyáltalán nem segít hozzá a jobb megértéshez, tulajdonképpen nem tekinthető valódi csoportosításnak. Nem csak az első fejezetben ("Elméleti keretek, elvek, fogalmak") található elméleti igényű írások, nem csak a második fejezetben ("A szociálpolitika működése") van szó a szociálpolitika működéséről, a szegénység problémája a harmadik fejezeten ("Szegénység és szociálpolitika") kívüli tanulmányoknak is középpontjában áll, és legfőképpen kifogásolható a negyedik fejezet ("Történelmi visszatekintés és kitekintés") írásainak megválogatása. Először is a történelmi megközelítés a kötet néhány más cikkében sokkal jobban érvényesül, mint a negyedik részben, ez tehát e cikkeknek nem specifikuma a többihez képest. Másodszer a fejezetben található két brit mű 1961-ben és 1968-ban született, vagyis még abban az időszakban, amikor a jóléti állam további fejlődését mechanikusan extrapolálták a megelőző évek trendjeiből; a harmadik írás, Rudolf Meidner 1980-ban megjelent cikke pedig a tulajdoni reformokkal kísérletező svéd szociáldemokrácia bal szárnyának hetvenes évekbeli gondolkodását foglalja össze.

Vagyis hiányzik a kötetből a kellő mennyiségű elemzés arról a fordulatról, amely a vegyes gazdaság és a jelléti állam viszonylatában a hetvenes évek végén lezajlott, s amely azóta mindmáig meghatározza a nyugati világ fejleményeit, és – mondani se kell, – erősen rányomta bélyegét a magyarországi gondolkodásra is. Érdekes módon e témával kapcsolatban napjainkban többnyire két sztereotip gondolat él a fejekben egymás mellett, szinte tudomást sem véve egymásról. Az egyik az egyenes vonalú fejlődés gondolata (a kötetben elsősorban T.H. Marshall cikke illusztrálja legjobban), mely szerint az állampolgári lét tartalma az évszázadok során egyre inkább kiteljesedik, a kezdeti polgári jogokat kiegészítik a politikai jogok, majd a 20. században kiteljesítik a szociális jogok. A kapitalizmus humánussá vált, és már így is marad. A második vélekedés szerint (ehhez érdemes elolvasni a Hayek-szemelvényt) a tőkés piaccgazdaságnak a háború utáni évtizedekben volt ugyan egy futó kalandja az állami beavatkozással, de ez egyszer s mindenkorra a múlté, a kapitalizmus visszatérőben van az egészséges, tiszta, szabad, beavatkozástól mentes piaci viszonyokhoz.

Nos, a jelenlegi időszakban igen fontos szerkesztői feladat lenne gondoskodni annak megvilágításáról, hogy fejlődés van ugyan, de az távolról sem töretlen és egyenes vonalú, s az egyes korszakokban mást és mást jelent. A jóléti állam programja másfél évtizeddel ezelőtt igen komoly válságba került, amelyről már idejekorán olvashattunk Szamuely László – távolról sem tökéletes – művében, és amelynek bemutatásáról egyébként e kötet szerkesztői is gondoskodtak már az Esély című folyóirat lapjain. Bár a számok ezt nem mindenütt mutatják ki jól, a szociálpolitika napjainkra igen súlyos defenzívába szorult nyugaton, és a jelenlegi elhúzódó recesszióból való kilábalás megoldásának módja valószínűleg még csak tovább

súlyosbítja majd a helyzetet, jelentős forrásokat vonva el a jóléti programoktól. Fontos tehát az elméleti cikkek közlése, de ez csak akkor hasznosítható a hallgatók számára, ha a szerkesztők elősegítik az elvont gondolkodástól a konkrét gyakorlathoz való visszatérést.

Befejezésül szólni kell arról, hogy milyen konkrét segítséget tud nyújtani e kötet a szociális problémák megoldásáról folyó hazai gondolkodáshoz. Igen nagy érdeme a kötetnek, – ami persze csak jobban elősegíti, hogy ne kerülhessen a közgondolkodás középpontjába, – hogy bőségesen merít a "szabad" piacgazdasággal szemben kritikus irodalomból, melynek tanulmányozása könnyen meggyőzi az olvasót, hogy egy szabályozatlan magángazdaság minálunk valószínűleg még alacsonyabb szintű teljesítményt nyújtana az általános jólét szempontjából, mint a tőkés centrum országában. Ugyanakkor – és itt érdemes felhívni a figyelmet Frances Fox Piven és Richard A. Cloward tanulmányára – meggyőződhetünk arról is, hogy pusztán a bürokratikus újraelosztó és ellátó rendszerek nem jelentenek megoldást, a társadalmi szervezetektől és a tulajdonviszonyoktól független alkalmazásuk ("liberális modell") nem változtat a gazdasági folyamatokban determinált osztálystruktúrán, nem szünteti meg az elesettek függőségét és kiszolgáltatottságát, nem számolja fel a kapitalizmusra jellemző társadalmi hierarchiát. Vagyis ha valaki még mindig nem adta volna fel azokat az elképzeléseket, melyek szerint a társadalmi igazságosság értelmes kategória, továbbá nem utópia a demokratikusan ellenőrzött központosított állam, és a dolgozók számára a termelés társadalmosítása (szocializálása) lehet az egyetlen hosszútávú esély léthelyzetük javítására, akkor e kötetből e nézethez számos jó érvet nyerhet. Kikövetkeztethető az is, hogy bármely tényleges előrelépés csak az érintettek aktív részvételével, a társadalom csoportjai közötti átfogó koordináció és kooperáció útján lehetséges. Minden más törekvés, bármilyen retorikát is használ a "szociális" piacgazdaságról, a legjobb esetben is csak átmeneti, taktikai változásokat tud produkálni az általános társadalmi jólét emelésére, és sokkal inkább a létező szociális különbségeket termeli újra. A legrosszabb esetről pedig ne is beszéljünk.

Andor László

Történéseink

címszavakban

(1992. május 29-től 1992. október 15-ig)

- június 2.: Frissen felvett tagjaink tiszteletére – buli. 10 liter kakaóval örültünk a nyárnak.
- június-július: Vizsgák, szigorlatok. Maradt szeptemberre is. Vakáció. Birtokba vettük Európát. A TEK-esek mindenütt ott vannak!!!!!!
- augusztus 20-30.: Szent István napját 10 napos nyári táborozással ünnepeltük Szarvason. Délelőtt körök, délután előadások. Előadóink voltak: Kukovecz György (JATE), Szabó Miklós (ELTE), Nagy Husszeim Tibor (Agrárszövetség), Pünkösti Árpád (Népszabadság), Chikan Bálint (Magyar Képzőművészeti Főiskola), Durucskó Mihály (MNB), Banyár József (Nationale Nederlande), idősb. Hódsági Ferenc (egy szarvasi IKTSZ).
Kört tartottak: Fülöp Peti, Czotter Laci, Szalai Zoli, Andor Laci, Durucskó ~Misi és Krausz Tomi.
Volt Tasy-show, Csilla-vetélkedő, Andor-diaporáma, 1000 rádióamatőr, tábortűz, alkotóház, rengeteg, foci, ping-pong, bridzs, sakk, vízilabda.
Szarvas nevezetességeit, a Vén Diófától kezdve a Turulon át a Pavilonig, a kiváló helyismerettel rendelkező Hódsági Ferenc (ifjabb) mutatta be.
A Holt-Körös partján hullajó volt.
- szeptember 5-6.: Beköltözés. Életet leheltünk az 5. emeletbe.
- szeptember 10.: Évadnyitó buli. Gasztronómiai bemutató és kis zabálás. Gyertyafény, hangulat, zene meg ilyesmi. Tánc hajnalig.
- szeptember 11.: Teaház. – Elutazása előtt Andor Laci az utolsó jótanácsait intézi a résztvevőkhöz, majd másnap Angliába repült.
- szeptember 15.: Ágh Attila tanszékvezető professzor évadnyitó előadása a különböző demokrácia-felfogásokról.
- szeptember 17.: Kollégiumi Gyűlés. Igazgató és Felvételi Bizottság választás. Vita a TV helyéről és szerepéről. Minden marad a régiben.
- szeptember 22.: Kis Balázs, a filozófia tanszék vezetője, tartott előadást a filozófia és a közgazdaságtan kapcsolatáról és a Közgázon folyó filozófiaoktatásról.

KRÓNKA

szeptember 26-27.: Kislétszámú expedíció a Bakony sűrűjébe, Huszárokelőpusztára.
Hol vannak a TEK-es lányok, fiúk?

október 5.: Keleti György előadása a délszláv polgárháborúról szép számú érdeklődőt vonzott.

október 13.: Bihari Péter, a TEK első igazgatója tartott előadást a kelet-európai privatizáció lehetőségeiről.

október 14.: Az újonnan felvettek bemutatkozó estje. Bazári hangulat, tűznyelés, embervásár, vadkelet. Sör és kakaó, táncz és rock 'n' roll. Felszabadult gátlások, elpattant húrok. A zongora romokban.

Huszár G. Zsuzsa

TARTALOM:

AKTUÁLIS

- Esó Péter:** Egy felhívásról.....3. old.
Andor László: A jó, a rossz, és a csúf6. old.

ELHANGZOTT

- Nagy Husszeint Tibor:** A mai magyar agrárhelyzet
(Majer Balázs).....10. old.

MŰHELY

- Samuel Bowles:** A termelési folyamat egy verseny-
gazdaságban (Fordította: Szalai Zoltán)12. old.

KÖNYVEKRŐL

- Lévai Katalin: A jóléti állam (Andor László ajánlja)45. old.

MEGHÍVÓ

- Tájékoztató a TEK 1992. évi köreiről**mellékletben

KRÓNKA

- 1992. május 29-től 1992. október 15-ig**.....50. old.

A lap a **Lukács Alapítvány** támogatásával készült.
A lap összeállításában közreműködött: Káposztár Györgyi, Ács László és Farkas István.
Felelős szerkesztő: Balogh Erika
A lap kiadója: BKE Társadalomelméleti Kollégium
Cím: 1092 Budapest, Ráday u. 43-45.
Felelős kiadó: Szalai Zoltán
Készült a Vadas Nyomdában, 200 példányban.